

kako z osebnimi dohodki?

Za razvoj dohodkovnih odnosov v skladu z zakonom o združenem delu in za utrjevanje vloge delavca kot odločilnega dejavnika razvoja družbenoekonomskih odnosov in materialnih sil družbe je bistvenega pomena dosledno in hitreje uveljavljanje načel delitve osebnih dohodkov po delu in rezultatih dela.

Uveljavljanje osebnih dohodkov kot družbenoekonomske kategorije dohodkovnih odnosov je pogoj za hitreje uveljavljanje dohodkovnih odnosov sploh. Je osnova za to, da se v družbeni praksi zagotovita odgovornost in motiviranost delavcev za smotno upravljanje in gospodarjenje z družbenimi sredstvi, za ustvarjanje večjega dohodka in za kontrolo delavcev nad celotnim gibanjem dohodka v vseh tokovih družbene reprodukcije. Je osnova za usmerjanje dohodka na tista mesta in v tiste dejavnosti, v takih medsebojnih odnosih in z aktiviranjem take tehnologije, organizacije dela in proizvodne usmeritve, da bo angažiranje dohodka dajalo največje mogoče družbene učinke, izražene v povečani produktivnosti dela in v vse večjem novo ustvarjenem dohodku.

Dosegli smo sicer že pomembne premike v aktivnosti in zavesti, pa tudi že mnoge praktične rešitve, zasnovane na načelih zakona o združenem delu. Hkrati pa so še vedno prisotna tudi mnoga izkrivljanja in nerazumevanja sistemskih osnov ter rešitve, ki ne zagotavljajo uveljavljanja načel delitve po delu, ali, kar je najslabše, tudi nadaljevanje stare prakse, brez vsakih naporov za prilagajanje delitve po delu izhodiščem zakona. Družbenoekonomska vsebina in pomen osebnih dohodkov za razvoj socialističnih samoupravnih dohodkovnih odnosov ter sedanje stanje in uresničevanju načel delitve po delu in rezultatih dela terjajo zato organizirano družbeno aktivnost za hitrejšo in bolj celovito uveljavljanje delitve po delu in rezultatih dela v neposredni družbeni praksi.

Te potrebe in hkrati tudi naše konkretne obveznosti pri hitrejšem spreminjanju starih odnosov na področju delitve osebnih dohodkov se zavedamo tudi v Zvezi sindikatov Slovenije. Zavedamo se, da smo prav sindikati najodgovornejši družbeni dejavniki ne le za politično mobilizacijo delavcev pri uresničevanju tega svojega interesa in naloge, temveč tudi za oblikovanje in predlaganje vseh tistih skupnih izhodišč in konkretnih rešitev, ki lahko družbeno akcijo delavcev usmerjajo na pravo pot, hkrati pa neposredno pomagajo tudi pri iskanju povsem konkretnih in praktičnih rešitev na tem področju. Posebno pozornost uveljavljanju načel delitve po delu smo zato posvetili tudi v pripravah na naš 9. kongres. V predlogu kongresnih sklepov in na posebnem dvodnevnem posvetovanju, ki se ga je udeležilo več kot 300 najaktivnejših in kreativnih strokovnih, družbenih in sindikalnih delavcev, smo oblikovali nekatera zelo jasna izhodišča za našo nadaljnjo družbeno akcijo.

Ta zapis še zdaleč ne daje možnosti za to, da bi nakazali, kaj šele temeljiteje obrazložili naša stališča. Zato bom povsem na kratko opozoril na tri skupine vprašanj, ki smo jih obravnavali in se do njih opredelili:

Ker v družbeni praksi niso poenotena izhodišča, ki so v organizacijah združenega dela osnova za uveljavljanje sistema delitve po delu in rezultatih dela, smo se dogovorili za nekatera najpomembnejša skupna izhodišča, ki bodo osnova naše aktivnosti:

1. V sleherni organizaciji združenega dela se morajo sredstva za osebne dohodke in skupno porabo delavcev razporejati v odvisnosti od ustvarjenega dohodka. Pri tem moramo:

– v organizacijah združenega dela, v njihovih medsebojnih dohodkovnih povezavah in v družbi oblikovati različne skupne osnove in merila, po katerih bomo lahko ugotavljali, kolikšen je bil prispevek delavcev k ustvarjenemu dohodku na enoto vloženega živega in minulega dela, kolikšen je bil dohodek na enoto proizvoda in na porabljenem sredstvu. Kakšni so bili rezultati glede na planirane in dosežene v preteklem obdobju in kakšni so bili ti rezultati v primerjavi z drugimi temeljnimi organizacijami združenega dela, ki opravljajo enako ali sorodno dejavnost;

– pri oblikovanju različnih osnov upoštevati, da ustvarjeni dohodek – njegova absolutna višina v posameznem obdobju – ne more biti edino merilo za razporejanje dohodka in čistega dohodka. Ugotavljati namreč moramo, v kakšnih pogojih in odnosih je bil dohodek ustvarjen in kolikšen je pri tem prispevek živega dela delavcev ter njihovega upravljanja in gospodarjenja s sredstvi, koliko pa so na ustvarjeni dohodek vplivali družbeno dogovorjeni ali določeni pogoji pridobivanja dohodka;

– stremeti za tem, da uveljavljanje soodvisnosti dohodka in osebnih dohodkov nima za cilj le stalno prilagajanje osebnih dohodkov doseženemu dohodku, temveč enako ali predvsem za cilj stalno analiziranje in uveljavljanje vseh možnosti za doseganje večjega dohodka, predvsem na podlagi povečane produktivnosti dela.

2. Cilji in politika razporejanja dohodka in čistega dohodka morajo biti opredeljeni v planih. Pri tem je treba upoštevati tako dogovorjene in spoznane potrebe po razvoju materialne osnove dela kot tudi tisti obseg sredstev za osebne dohodke, ki zagotavlja ustrezno raven osebnih in skupnih porab delavcev. Zato moramo v družbenih in samoupravnih planih predvidevati, kolikšen mora biti ustvarjeni dohodek na enoto dela ter v tem dohodku tudi sredstva za posamezne namene porabe, da bi lahko uresničili vse sprejete cilje in obveznosti. Predvidevati je treba tudi, kakšno bo razporejanje v primerih, ko bo na enoto dela ustvarjen višji ali nižji dohodek.

Glede na to, da je sedanji obseg sredstev za osebne dohodke v ustvarjenem dohodku velik in da se sredstva za osebne dohodke povečujejo hitreje kot produktivnost dela, menimo, da bi se za prehodno obdobje, dokler niso opredeljena bolj konkretna merila in osnove za razporejanje, ki bo v skladu s prispevkom delavcev k ustvarjenemu dohodku, morali opredeliti za rešitev, da nobena temeljna organizaci-

(foto Tihomir Pinter)

ja združenega dela ne more povečevati obsega sredstev za osebne dohodke, če na enoto dela ne dosega višjega dohodka kot v minulem obdobju. Ker to, po našem mnenju v načelu sprejemljivo stališče ne more vzdržati v vsakem konkretnem primeru, v njem pa tudi ni upoštevana rast življenjskih stroškov, opredeljujemo dovolj konkretno načela in postopek za možno odstopanja od tako sprejetega temeljnega izhodišča.

3. Delavci morajo prisvajati osebne dohodke vedno in v sleherni temeljni organizaciji združenega dela na podlagi svojega živega dela ter prispevka v obliki ustvarjalnosti oziroma gospodarjenja s sredstvi razširjene reprodukcije.

Za uveljavljanje tega načela opredeljujemo več zelo konkretnih izhodišč, ki opredeljujejo naš odnos do naslednjih vprašanj:

– katere sestavine moramo upoštevati pri ugotavljanju sestavljeni del in nalog. Pri tem menimo, da je na ustrezen način potrebno pri delitvi osebnih dohodkov upoštevati tudi tisto usposobljenost delavca, ki je bila poseben pogoj za njegovo razporeditev za določena dela, pa čeprav ta posebna usposobljenost ne prihaja do izraza vsakodnevno, pri vseh delih in nalogah, ki jih opravlja;

– da sicer moramo za vse delavce v združenem delu uporabljati vse osnove, po katerih se po zakonu o združenem delu osebni dohodek deli, da pa morajo biti te osnove in merila specifične za tri skupine delavcev: za delavce v neposredni proizvodnji, za delavce v družbenih dejavnostih in za delavce v delovnih skupnostih skupnih služb. To zahteva njihov specifičen položaj v procesih dela, ki pogosto tudi njihov specifičen vpliv na ustvarjanje dohodka. Za delavce v neposredni proizvodnji je zato enako pomembna količina in kvaliteta dela, kot tudi gospodarnost pri delu. Za delavce v družbenih dejavnostih je najpomembnejša kvaliteta njihovega dela, ki se posebej kaže v ustvarjalnosti, ter njihov prispevek k povečevanju dohodka ali zniževanju stroškov v temeljnih organizacijah združenega dela. Za delavce v skupnih službah pa predvsem njihov prispevek pri nemotenem poteku poslovnih funkcij, ki jih opravljajo, ter obseg stroškov, ki so jim za uresničevanje teh nalog potrebni.

Pri tem ob odločni opredelitvi za merjenje delovnega prispevka po vseh osnovah,

predvsem za delavce v družbenih dejavnostih in skupnih službah, ponujamo tudi idejo o ugotavljanju njihovega delovnega prispevka na podlagi sintetičnih meril, pri čemer bi neposredno odgovorni organizator in vodja dela ter delavcev lahko opravljali pomembnejšo in samostojnejšo vlogo ocene na podlagi tako oblikovanih meril doseženega delovnega prispevka posameznega delavca;

– da je na drugačnih izhodiščih nujno graditi tudi kategorijo zajamčenih osebnih dohodkov. Ti naj ne bi bili v bodoče odvisni zgolj od povprečja vseh osebnih dohodkov v preteklem letu in enaki za vse delavce. Na njihovo višino za posameznega delavca naj bi vplivala tudi sestavljenost del in nalog, ki jih opravlja ter učinkovitost njegovega živega dela.

Vse to je le nekaj izhodišč. Opredelili smo tudi mnoga druga in seveda vsa veliko konkretnije, kot sem jih samo nakazal v tem zapisu.

Mnoga vprašanja, do katerih smo opredelili naša izhodišča, zahtevajo podrobnejšo razdelavo. Ta je nujna zato, da bi usmerili konkretno aktivnost v organizaciji združenega dela in omejili možnosti za različne razlage naših izhodišč.

Zato smo se že dogovorili, da nadaljujemo doslej začeto delo tako, da v Zvezi sindikatov Slovenije, ob posebnih odgovornosti sindikatov panog in dejavnosti ter z organiziranim vključevanjem čim večjega števila teoretikov in praktikov sproti dograjujemo naša stališča in odpravljamo tudi čim več spornih in nerazčiščenih vprašanj. Posebno vlogo bo ob tem imel poseben organ republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije – svet za oblikovanje dohodka in delitev sredstev za osebne dohodke, ki ga bomo na novo oblikovali po kongresu. Enake svete bodo oblikovali tudi občinski sveti zveze sindikatov. Naloga teh svetov bo s stališči in z neposrednim sodelovanjem pomagati osnovnim organizacijam zveze sindikatov pri njihovi aktivnosti na področju uresničevanja načel delitve po delu. Delavci v združenem delu upravljajo z družbenimi sredstvi in dohodkom kot družbeno lastnino. Za svoj prispevek v konkretnem delu, upravljalnem delu in gospodarjenju s sredstvi prisvajajo iz dohodka tudi svoj osebni dohodek, v skladu z

načelom – za enako delo in rezultate v ustvarjanju dohodka tudi približno enak osebni dohodek. Oblikovanje izhodišč pa tudi konkretnih osnov in meril za uveljavljanje delitve po delu zato ni in ne more biti samo odgovornost in pravica delavcev v posamezni temeljni organizaciji združenega dela. Če se namreč uporabljajo različna izhodišča, pa tudi različne osnove in merila, potem se v praksi nujno dogaja, da se za neenako delo in rezultate dela prisvajajo enaki osebni dohodek oziroma za enako delo različni osebni dohodek.

Organizirati moramo aktivnost, ki bo zagotovila ne le oblikovanje skupnih izhodišč, temveč tudi določenih skupnih osnov in meril, pa tudi skupne politike razporejanja dohodka in delitve sredstev za osebne dohodke. Zato v sindikatih tudi v celoti podpiramo politično pobudo, da se v Sloveniji sprejme družbeni dogovor o uresničevanju načel delitve po delu. Še več, prevzemamo tudi odgovornost, da smo eden od pomembnih pobudnikov oblikovanja njegove vsebine in njegove sklenitve. Mislimo, da bi z družbenim dogovorom lahko pospešili, da se:

– oblikujejo in uveljavljajo v vseh organizacijah združenega dela enaka izhodišča sistema;

– v družbi kot celoti oblikujejo tiste skupne osnove in merila za delitev po delu, ki bodo zagotavljala uresničevanje načela – za enako delo in rezultate dela tudi približno enak osebni dohodek;

– pristopi k opredeljevanju družbenoekonomskih instrumentov in kazalcev, ki bodo zagotavljali medsebojno primerljivo doseženih rezultatov dela;

– oblikujejo osnove za družbeno dogovorjeno politiko razporejanja čistega dohodka ter prisvajanja osebnega dohodka po delu in rezultatih dela.

Aktivnost je zastavljena. Spremenjena zavest, mnoge dobre rešitve v družbeni praksi in pozitivni rezultati, ki jih te rešitve že dajejo, so osnova, da v naslednjem obdobju dosežemo kvaliteten premik tudi na tem, za družbenoekonomski in materialni položaj delavcev tako pomembnem področju.

Miran Potrč

Poštni predal 29 22

Govori Marjan Orožen
Ljubljana naj bi bila
predvsem napredna
Ljubljana 23

Dušan Snoj
Razgreta kemična vlakna

Jože Petrovič
Najprej plin, šele nato pa
nafta 24

Franc Šetinc
Klerikalizem in sektaštvo 25

Bogdan Pogačnik
»Že zdaj mešamo malto, iz
katere bo zgrajena naša
demokracija«

Odmevi na izvolitev novega
papeža 26

Mojca Drčar-Murko
Ali naj nove generacije
ničesar ne zvedo o minulosti? 27

France Jamnik
Med jesenskim listjem in
plodovi

Pavel Mihelčič
Glasbena jesen v Budimpešti 28

Gustav Guzej
Enotnost skupnega in
posameznega

D. Dražič
Vezi, ki jih ni moč potrgati 29

Matija Dermastija
Cesta, ki je odprla
prihodnost

Rajko Ocepek
Nove brazde obetajo več
živeža 30

Stane Trbovc
Dražen Dalipagić

Boris Kristančič
Čemu pripisati uspeh
jugoslovanske košarke 31

Stojan Pretnar
Izumi niso nikoli sami sebi
namen

Ana Krajnc
Na univerzi: srečanje starega
z novim 32

Vilko Novak
Praznina, polna nerešenih
ugank 33

Slobodan Nešović
Velika zarota

Jean Clouzot
Poezija in šanson Jacquesa
Brela 34

Vesna Marinčič
Obliž na notrino je beseda 35

Monteiro Loboto
Poštenjak

Peter Bichsel
Nadstropja 36

Aktualen intervju

Ljubljana naj bi bila predvsem napredna Ljubljana

Marjan Orožen: V naših sklepkih in stališčih smo včasih tako široki in vseobsežni, da z njimi zvedenimo akcijo – Glede osnovnih problemov Ljubljane smo zelo enotni

»Ne morem si predstavljati, da bi imeli o družbenoekonomskih odnosih na stanovanjskem področju na primer pet politik, kolikor imamo občin in konferenc zveze komunistov,« je dejal Marjan Orožen, sekretar komiteja mestne konference ZKS Ljubljana, v pogovoru z uredniki in novinarji notranjepolitične in ljubljanske rubrike Dela. Pogovor naj bi osvetlil sedanjí politični trenutek Ljubljane v vseh sferah in vlogi, ki jo ima zveza komunistov pri tem. Če bi prav na kratko strnili misli in ugotovitve iz pogovora, je osnovna karakteristika sedanjega političnega trenutka zahteva po idejno močni in enotni zvezi komunistov, ki bo delovala z ljudmi v odprtem dialogu. Pomembna je akcijska enotnost in krepitev vloge osnovnih organizacij zveze komunistov, če hočemo, da bodo osnovne organizacije delovale, kot je treba. Politično nezadovoljstvo se najpogosteje rojeva iz drobnih stvari. Pogovor je za tisk pripravila Helena Kos.

DELO: Izjave ob izhodiščih programske usmeritve ZK mesta Ljubljane so vzbudile določeno presenečenje. Nekateri so tedaj tudi govorili, da novo vodstvo obljublja več, kot pa je realno možno storiti. Sedaj verjetno že lahko poveste, kako doživljate svoje napovedi in svojo sedanost.

OROŽEN: Naj začnem z izjavo, ki sem jo dal, ko sem prevzel to funkcijo. Reči moram, da na njej še vedno vztrajam. Naši pogledi na osnovne dileme in osrednje probleme, s katerimi se Ljubljana srečuje, se niso seveda v ničemer spremenili. Drugo pa je vprašanje, koliko smo že realizirali od tega, kar smo takrat rekli in zapisali. Bili bi idealisti in bilo bi idealno, če bi rekli, da gredo stvari tako hitro in gladko naprej. Začetno obdobje dela je za nami. Moramo se usmeriti v to, da v skladu s smernicami na posameznih področjih uresničujemo sprejeto, da odpravljamo žarišča problemov, negativnih pojavov in nezadovoljstva.

Pomembno za naše delo je, da ustvarimo vzdušje, mobiliziramo in usposabljam osnovne organizacije zveze komunistov in delovnih ljudi v celotnem samoupravnem družbenopolitičnem sistemu mesta Ljubljane. Uresničevanje nalog, ki smo si jih zadali ne le komunisti, ampak skupaj z nami tudi socialistična zveza in drugi družbenopolitični faktorji, pa ni samo problem Ljubljane, ampak je to širši problem. To poudarjamo na naših dogovorih v okviru mestne konference zveze komunistov, ko analiziramo sodelovanje osnovnih organizacij. Zelo odločno postavljamo zahtevo tega trenutka, da si ne samo mi, v vodstvih, ampak tudi naši samoupravni organi prizadevajo, da ustvarjamo možnosti za jasen kazipot, kjer smo, do kam smo prišli, in kako naprej. To pa bo možno le, če bomo imeli vsakodnevno politično oceno pojavov. Ta naj bi bila osnova za dogovarjanje, katera vprašanja so v danem trenutku prednostna, da bi se lahko vse občinske konference istočasno usmerile v reševanje določenega problema na enotnih idejnih izhodiščih.

DELO: Prav gotovo ne bi bilo najbolj učinkovito, če bi v mestni organizaciji ZK obravnavali eno stvar, v republikli drugo, v občini Center na primer pa spet četrto zadevo.

Pet politik ne moremo imeti

OROŽEN: Če zveza komunistov deluje nesinhronizirano, in tako je morda kdaj v preteklosti v Ljubljani bilo, s tem ustvarja občutek, da nismo enotni. Resnica pa je, da smo mi glede osnovnih problemov Ljubljane zelo enotni. Ko je »na tapeti« stanovanjska problematika, gradbeništvo ali ustrezna spremljajoča infrastruktura, je treba o tej politiki na temelju jasnih izhodišč tudi enotno delovati. Ne morem si predstavljati, da bi imeli o družbenoekonomskih odnosih na stanovanjskem področju na primer pet politik, kolikor imamo občin in konferenc zveze komunistov. Zato veliko delamo na tem, da bi programski stvari sinhronizirali, uskladili in da bi se potem in v določenem časovnem razdobju vsi, to je vse konference zveze komunistov in ostali družbenopolitični dejavniki v občini, »vrgli« na reševanje določenega problema, in to potem tudi izpeljali do kraja. Na vsa ta vprašanja mora biti usmerjena nadaljnja akcija mestne konference, pa tudi občinskih komitejev, komitejev in osnovnih organizacij. Podlaga naj jim bodo stališča, ki smo jih sprejeli. Na dnevni red naj prihajajo tista vprašanja,

kjer je potrebno doseči politično enotnost; to so vprašanja, ki ustvarjajo vzdušje in razpoloženje. Naša stvar je, da začnemo učinkovito odpravljati te pomanjkljivosti, vsak na svojem področju. Stvari moramo torej oceniti in iti moramo v bitko; izpostavljati se kot komunist.

Dohodki so najbolj občutljivo področje

DELO: Katere so v tem trenutku ključne značilnosti politične situacije v Ljubljani? Kateri problemi destimulirajo večjo delovno učinkovitost in družbeno angažiranost?

OROŽEN: Na to je težko na kratko odgovoriti. Šo žarišča, ki povzročajo nerazpoloženje, so problemi, ki destimulirajo večjo delovno učinkovitost in družbeno angažiranost. To pa ima za posledico slabljenje zaupanja v moralnopolitične kvalitete samoupravnega sistema, povzroča pa tudi neko apatičnost.

Na območju mesta smo imeli v prvem polletju 19 (sicer manjših po številu zajetih delavcev) prekinitvev dela. Delavci so se poslužili skrajnega sredstva v svoji borbi proti tehokratsko birokratski otopelosti. Taki primeri pa kažejo na to, da odnosi niso urejeni v teh delovnih organizacijah, da pravilniki in samoupravni akti so, vprašanje pa je, kako so bili sprejeti. Ali le formalno ali so delavcem ustrezno razložili, kaj jim bodo prinesli. Najbolj občutljivo področje so pač dohodki ljudi.

V času največje bitke za izvajanje zakona o združenem delu (lani in letos), se delavci v nekaterih organizacijah pritožujejo nad notranjo samoupravno zakonodajo in izvajanjem le-te. Lani in letos imamo za 103 odstotke več pritožb, ki jih v svoji pristojnosti obravnavajo pravobranilci samoupravljanja. Skoraj 700 delavcev oziroma tozdi je iskalo na tem mestu svojo zaščito. V posameznih delovnih organizacijah imajo na desetine pritožb na samoupravne organe in odločitve o osebnem dohodku. Teh pritožb čisto politično ne ocenjujejo z vidikov vzrokov in posledic, mnogokrat jih analizirajo uradniško, da ne rečem tehokratsko.

Konec novembra se približujemo roku za uveljavitev zakona o združenem delu. Če bi analizirali stanje v nekaterih organizacijah, bi videli, da te nimajo usklajenih svojih aktov z zakonom o združenem delu ali pa, da so le formalno sprejeti, zlasti kar se tiče dohodkovnih odnosov in realizacije načela delitve osebnih dohodkov po rezultatih dela in minulega dela. Ta ugotovitev velja tako za nekatera proizvodna organizacije, kot za organizacije, ki delujejo v sferi menjava dela (še posebej v upravi).

Ne da bi se spuščali v nadrobnejše raziskovanje, zakaj v takih organizacijah usklajevanja niso stekla, pa lahko ugotovimo, da so to v glavnem tiste organizacije, ki so zaključile lansko leto z izgubo. V trinajstih primerih se izguba letos ponavlja, kljub temu, da so lani predložili sanacijske programe. Zaradi slabe poslovne politike in izgub se nezadovoljstvo delavcev veča. Analiza takih primerov ne sme biti verbalno ponavljanje znanih stališč, da je treba odpraviti »zguščaše«. Potreben je analitičen poseg, da se oceni resnično stanje, resnična perspektiva. Narediti je treba jasen program, da bomo te izgube, oziroma taka vprašanja spravili z dnevnih redov.

Papirnati dogovori ničesar ne rešujejo

DELO: Eno izmed žarišč nezadovoljstva je prav gotovo tudi preskrba Ljubljane.

OROŽEN: Delovanje celotnega preskrbovalnega mehanizma in sistema je slabo. Kljub izkušnjam iz prejšnjih let enkrat zmanjka plina, drugič kruha, slaba je oskrba z vrtninami, ki so letos tudi dražje. Papirnati dogovori ne rešujejo stvari. Imamo družbeni dogovor, kjer je vse lepo zapisano in podpisano. Vprašujem se, zakaj ne dvigne svojega glasu skupnost za preskrbo Ljubljane?

DELO: Prometna situacija v Ljubljani se znostruje iz dneva v dan. Posledice so številne nesreče, zastoji in veliki družbeni izdatki.

Marjan Orožen: Težko je navaditi ljudi, da pogledajo nazaj, kaj je ostalo od tistega, kar smo zapisali (foto Marjan Zaplati)

OROŽEN: Te stvari ne morejo biti več samo stvar milice, zdravstva, invalidskega in zdravstvenega zavarovanja. Ne glede na vse močnejše rešitve, ki so v Ljubljani že bile, ali so, nismo, po mojem mnenju obvladali osnovnega problema, to je protislova med pojmovanjem svobode v prometu in možnostmi, da se ta svoboda in osebni interes uresničuje. Vsi bi radi z avtomobili v mesto. Vsi smo za hitrejšo, dolgoročnejšo rešitve, v isti sapi pa proti, če gre za »moj« interes, za moj mir ali mir moje skupnosti. Dolgoročna rešitev prometne situacije v Ljubljani je osnovna naloga in po mojem mnenju zasluži vsjo politično odgovornost in podporo: podporo in akcijo tudi v primeru, če bo potrebno, da zberemo dodatna finančna sredstva, da ta problem hitreje rešujemo v interesu vseh. Razumljivo je, da je težko priti do konkretnih programov. Vendar mi do tega v Ljubljani moramo priti. Le perspektivni programi so osnova, da začnemo proces združevanja dohodkov na samoupravnih osnovah. Razmišljali smo o tem, da bi bilo dobro v okviru mestne skupščine in izvršnega sveta izoblikovati in organizirati skupino ljudi, ki pozna zahteve nasploh. Mislim, da gre po eni strani tu tudi za samo mentaliteto. Po eni strani namreč hočemo čimprej nove ceste, istočasno pa godrnjamo, ko začnemo prekopavati v mesto. To breme je treba prevzeti pač nase in se situaciji, kakršna je, pač podrediti.

Stanovanje je merilo socialne varnosti

DELO: Veliko je problemov na področju stanovanjske izgradnje. Kako je s prehodom na ekonomske stanarine in kakšno je stališče ljubljanskih komunistov: ali leta 1982 ali 1985 in ali v vseh občinah enako in kdaj?

OROŽEN: Poleg osebnega dohodka je stanovanje verjetno najpomembnejše merilo socialne varnosti delovnega človeka. V stanovanjski izgradnji zaostajamo. Na stanovanjskem področju nimamo ekonomsko jasno izoblikovanega načrta, niti v tem trenutku ne vemo natančno, kakšne so dejanske potrebe, koliko ljudi potrebuje stanovanja, da ne govorimo o tem, kako težko je priti do njih. Kako torej priti do potrebnih stanovanj? Povsem jasno ni, kdo bo nosilec izgradnje vseh teh stanovanj, oziroma ne vemo, kdo bo investitor, ne vemo, koliko je lahko pri tem udeležena individualna gradnja in koliko so pripravljene vložiti v to delovne organizacije iz svojega dohodka. Vsega tega se še nismo dogovorili.

DELO: Kakše pa so razmere v družbenih dejavnostih?

OROŽEN: Slabe rezultate imamo na področju reforme izobraževanja, kar se kaže zlasti v strukturi vpisa letos jeseni. Veliko kritike je bilo, ker se mladina ni mogla vpisati v te ali one šole, istočasno pa ostaja v Ljubljani praznih okoli 3000 raznih učnih mest za proizvodne poklice. To je politični problem, to je problem izoblikovanja zavesti nas samih.

Slabosti so bile tudi na področju kulturne rekreacije in rekreacije sploh, zlasti v poletnem času. Slabosti se kažejo zlasti v enostranski množični kulturi, neprilagojenih programih.

Nadaljnje žarišče za nezadovoljstvo je poslovanje naše uprave in administracije, ki kljub ostrim kritikam ne menja svojega

načina dela in se v odnosih do ljudi čisto obnaša kot oblast. Kritike imamo tako na račun izgradnje študentskih domov v Ljubljani, češ da ni urbanističnih rešitev, kritike so na račun tega, ker ne teče po načrtih gradnja cest zaradi prepočasni administrativnih procedur. Občani morajo »obletati« desetine uradov, ko hočemo nekaj urediti, namesto da bi zadevo rešili na enem mestu in tu tudi dobili popolno informacijo. Skrajni čas je, da se na ravni občin in mesta radikalno ukrepa, da se poenostavi postopke, da se zavre rast administracije.

Stanovanje je merilo socialne varnosti

DELO: Veliko je problemov na področju stanovanjske izgradnje. Kako je s prehodom na ekonomske stanarine in kakšno je stališče ljubljanskih komunistov: ali leta 1982 ali 1985 in ali v vseh občinah enako in kdaj?

OROŽEN: Poleg osebnega dohodka je stanovanje verjetno najpomembnejše merilo socialne varnosti delovnega človeka. V stanovanjski izgradnji zaostajamo. Na stanovanjskem področju nimamo ekonomsko jasno izoblikovanega načrta, niti v tem trenutku ne vemo natančno, kakšne so dejanske potrebe, koliko ljudi potrebuje stanovanja, da ne govorimo o tem, kako težko je priti do njih. Kako torej priti do potrebnih stanovanj? Povsem jasno ni, kdo bo nosilec izgradnje vseh teh stanovanj, oziroma ne vemo, kdo bo investitor, ne vemo, koliko je lahko pri tem udeležena individualna gradnja in koliko so pripravljene vložiti v to delovne organizacije iz svojega dohodka. Vsega tega se še nismo dogovorili.

Glede ekonomske stanarine za Ljubljano še nimamo vseh možnih rešitev. Prav gotovo pa se Ljubljana v tem pogledu ne bo mogla obnašati drugače, kot se bo obnašala Slovenija. Treba bo preučiti, ali hitrejši in radikalnejši skok, ali počasnejši. Oboje ima svoje slabe in dobre strani. Za to, da bi postavili jasno koncepcijo, nam še marsikaj manjka, predvsem pa mora biti koncepcija za vsa Ljubljano enotna. Na tej osnovi smo zadolžili posebno grupo, ki intenzivno pripravlja ustrezen predlog. Napraviti pa moramo vse, da na tem področju pridemo do pravega samoupravljanja. Podlaga za to pa je lahko samo ekonomska, kar pa pomeni tudi ekonomske stanarine.

Pobude, ki jih drugi »nazaj tišče«

DELO: Slišati je mnenja, da se Ljubljana prepočasno gospodarsko razvija. Razen Leka, Litostroja in mogoče še koga nismo v Ljubljani začrtali kakšnih ambicioznejših projektov gospodarskega razvoja, ki bi odpirali Ljubljano in jasneje začrtali njeno gospodarsko vlogo in pomen. S tem menimo projekte, ki bi dolgoročno odpirali možnosti za večji izvoz ljubljanskim delovnim kolektivom.

OROŽEN: Res, Ljubljana v zadnjih letih ni imela velikih programov, ki bi omogočili preusmeritev v tem smislu, da se okrepijo dejavnosti, ki zagotavljajo izvoz po eni strani, po drugi pa večji dohodek. Investicije so bile zelo razdrobljene in zato neučinkovite. Ljubljana bi morala imeti večje načrte, ki so osnova za prestrukturiranje in dohodkovno povezovanje. Mi pa še nismo organizirani tako, da bi do tega prišli. Težko je računati, da bo temeljna organizacija sama od sebe lahko nosilec ambicioznega programa. Dogaja se nam, da nekateri sicer imajo pobude, ki pa jih drugi »nazaj tišče«, češ kaj se pa sekiraš, kaj rineš v to, saj ti kar dobro gre, bodi povprečen, zakaj si nakopavati nove skrbi? Zakaj bi se sekiral za to, ali bo jutri večja masa proizvodnje prodana ali ne, po kakšni ceni in podobno. Mislim, da je treba to napasti in oceniti kot neke vrste politično diverzijo na področju gospodarskega razvoja.

Drugo je vprašanje sodelovanja TOZD in delovnih organizacij. Vsaka za sebe ne more imeti ambicioznega programa, ki bi vplival na gospodarsko strukturo Ljubljane. Za to je treba ustvariti ustrezne asociacije, oziroma tiste, ki že so, v tem smislu animirati. To so v prvi vrsti sestavljene organizacije združenega dela, ki imajo sedež v Ljubljani, ki bi morale odpirati to perspektivo temeljnim organizacijam in jim ponuditi določene programe. Dolej v tem pogledu ni bilo dovolj storjeno. Če izvezem samo nekaj takšnih asociacij: nedavno smo se pogovarjali s predstavniki temeljnih organizacij, ki sestavljajo SOZD TEGO. V treh letih delovanja so prišli do tega, da bi se šel sedaj lahko začeli kazati rezultati tega združenja.

Drug tak primer je Polikem. V treh letih njegovega obstoja ne moremo pokazati nič takega, kar bi lahko pomenilo bistven uspeh. Dve leti so brezplodno razpravljale gospodarske organizacije tudi o gradnji tovarne DMT, kar naenkrat pa so se v Sloveniji pojavili kar trije interesi, čeprav se je akcija začela v Ljubljani in je celovito v slovenskem družbenem planu zapisano, naj bi bila to ljubljanska investicija. Na tem področju se postavlja vprašanje organizirane subjektivne akcije, ki mora prenesti trkati na zavest tistih ljudi, ki so odgovorni za to, da se te stvari izpeljejo. Zveza komunistov ne more misliti tega, ker bi to pomenilo, da sama nase prevzema odgovornost za tako stanje. Zato se moramo jasno opredeliti do teh vprašanj. Mi gremo lahko v močno politično akcijo, ampak le na osnovi argumentov in programov, ki pa jih ne more dati partija. Te programe mora dati nekdo drug. Le na osnovi dokazanih programov lahko gremo v politično akcijo.

DELO: Včasih je politična akcija ustvarjala ugodno klimo bodisi za politične tovarne ali pa za oportunistem. Ena od karakteristik našega dela je zdej gotovo konkretizacija, identifikacija negativnih pojavov v mestu. Ta nova kvaliteta vpliva tudi na druge sredine v Sloveniji. Verjetno ste ob tem, poleg aplavzov deležni tudi kritičnih pripomb. Slabo pa je, če se konkretne kritične ugotovitve in zapažanja postavijo kot začetek in konec politične akcije. Tega pa tudi v Ljubljani ne manjka. Včasih ustvarjamo prepričanja, da je velikanski napredek že samo v tem, da kako stvar identifikiramo in postavimo kot problem.

Vseobsegajoči sklepi – slaba akcija

OROŽEN: Zgodovina ceni ljudi po rezultatih, ne po besedah. Zato sem že prej govoril, da mora biti naša politika ne frontalno odpiranje, ampak je treba vršiti proboje tam, kjer je situacija najbolj kritična, kjer je največ pogojev za to, da pridemo od besed k dejanjem. Prav gotovo bi delali slabo uslugo zvezi komunistov in sebi, če bi stvari samo identifikirali in ne vztrajali na tem, da komunisti stvari peljejo naprej.

To ne more ostati zapisano le v stenografskem zapisniku komiteja, to morajo komunisti prenesti v samoupravne skupnosti, v izvršni svet, v delegatsko skupščino, kjer se mora voditi bitka do rešitve.

DELO: In kako to doseči?
OROŽEN: To je tisto, kar v delu komiteja hočemo. Komite ni organ, ki sprejema stališča. Komite je politično izvršilni organ konference in mora bdeti samo nad tem, da se stvari izvršujejo. Res pa je, da smo v naših sklepkih ali stališčih včasih tako široki, da zaobsežemo vse, da se potem akcija razvedeni. Tu je zdaj vprašanje, kaj sodi v zvezo komunistov, kaj v SZDL, kaj v sindikate in drugam. Če se bomo na isti način ukvarjali z vsem, s čimer se ukvarjajo drugi; nas to ne more prilepiti naprej. V komiteju imamo zato izvršne sekretarje, ki predvsem bdijo nad izvrševanjem sklepov. Težko pa je navaditi ljudi, da pogledajo nazaj, kaj je ostalo od tistega, kar smo zapisali, kot da je zakoreninjena miselnost, češ saj smo zapisali, pa še v časopisih smo objavili, pa televizija je povedala in radio, zdaj pa bodo šle stvari naprej same od sebe.

DELO: Ostanje pri tem, komite je sklenil, mene pa se ne tiče.

OROŽEN: Slišal sem tudi take pripombe, celo od posameznikov, ki so v občinskih komitejih: to so na mestni konferenci sprejeli, to je njihova stvar. Zakaj potem potrebujemo mestno konferenco, če ni reprezentant zveze komunistov Ljubljane? Ona mora biti izraz zveze komunistov Ljubljane, mora biti izraz potreb komunistov.

Na področju urbanizma smo se stvari že lotili in poklicali vse osnovne organizacije, da o tem razpravljajo, da občinski komiteji predloge analizirajo, da začne demokracija v partiji končno funkcionirati. Ne bi pa na smelo biti samo nabiranje pripomb, kot da smo poštni nabiralinik, in kot da bi nam bil edini cilj samo da bi bilo teh pripomb čim več.

Kako naj se razvija Ljubljana

DELO: Včasih se zdi, da Ljubljana beži od vseh potencialov, kadrovskih, strokovnih itd., ki jih ima, in da se obnaša bolj oportunistično kot kakšno manjše slovensko mesto.

OROŽEN: Težko je reči, da beži, da jih pa ne zna izrabiti, povezati, izkoristiti in vključiti, to je pa res. S komer koli sem govoril, nihče ni rekel, da noče sodelovati, vsak je pokazal pripravljenost. Potenciali so, manjka nam organizacija.

DELO: Kakšno je stališče mestne konference ZKS Ljubljana glede perspektiv razvoja glavnega slovenskega mesta? Ali bo Ljubljana delavska Ljubljana ali bo to »center možganov«? Kako naj se Ljubljana razvija?

OROŽEN: Ljubljana naj bi bila predvsem napredna Ljubljana in to napredna po socialistični zavesti, po tehnologiji in učinkih te tehnologije, po produktivnosti dela itd. Če hoče Ljubljana eksistirati, mora ustvarjati tudi dohodek. Dohodek pa ustvarja v neposredni proizvodnji, seveda v povezavi z vsemi drugimi dejavniki, ki so sestavni del te proizvodnje. Tu pa mislim na znanost, zdravstvo, kulturo... To pomeni, da mora biti usmeritev Ljubljane na tisto, kar neposredno ustvarja – ustvarja pa materialne dobrine, ki se na tržišču lahko realizirajo kot dohodek. To pa je osnovna orientacija. Seveda pa ne mislim pri tem na vse materialne dobrine, ampak na tiste, ki so rezultat nekega visoko organiziranega organskega sestava, torej dobrine, v katere bo vložena več usmeka in manj fizičnega dela. Orientacija torej je: več usmeka in manj fizičnega dela. Tako tudi naše znanje in sposobnosti ne bomo nosili prodajati ven (npr. v Nemčijo), ampak jih bomo vlagali v konkretne materialne dobrine, ki so na našem in svetovnem tržišču iskane in s katerimi bomo lahko ustvarili ustrezen dohodek.

Vprašanje »delavstva«? Mi vsi postajamo delavci, mi vsi smo delavci. Ostanke meznega sistema, ostanke »parazitizma« (kolikor ga še je, to je tistih jalovih delovnih mest, ki nič ne ustvarjajo, ne ustvarjajo družbeno nič koristnega) ne moremo vleči v nedogled. Vsak živi od svojega dela, se pravi, da je delavec, da dela.

Za delavski razred bomo naredili največ, če se bomo vsi skupaj angažirali za to, da bo njegov družbenoekonomski položaj takšen, kot ga razlaga zakon o združenem delu in naša ustava. Vsi skupaj se moramo angažirati za celoten napredek naše celotne družbe; ta napredek pa bomo dosegli, če ne bomo stagnirali in zaostajali.

V zvezi z mojimi dosedanjimi razmišljanji o socialističnih silah, religiji in cerkvi se je pojavilo nekaj pripomb iz vrst vernikov in celo duhovnikov. Tako se Benjamin Ivanič pod naslovom »Ali piše Šetinc o veri vernikov?«, sklicujoč se na povzetke njegovih razmišljanj v sarajevskem »Oslobodjenju«, jezi, ker govorim o veri kot obliki odtujitve. Trdi, da on povsem drugače doživlja vero; zanj je vera pozitivna vrednota, filozofska racionalnost (ne iracionalnost), ki je temelj vsake racionalnosti. Po njegovem tudi neverniki niso iracionalno bitje, temveč je človek, ki je v svojem filozofskem raziskovanju skrenil na drugo pot. Bernard Drekonja, Ukanje 9, Kanal, nam piše:

»Pri študiju sodobne marksistične misli zahajam pri obravnavi fenomena 'religija' v protislovju. Marx pravi o religiji sledeče: 'Religija je samozavest in samoobčutje človeka, ki si ali še ni pridobil ali pa je že zopet izgubil samega sebe.' In zopet drugje: 'Religiozna beda je izraz resnične bede in protest proti resnični bedi. Je opij ljudstva...' itd. Ali gre tukaj le za besedni patos ali je to izsledke dialektičnega in zgodovinskega materializma? To je vprašanje, ki me muči.»

Na naslov rubrike prihajajo tudi vprašanja iz vrst članov ZK, posebej učiteljev, ki želijo, da posvetim pogovor nadaljnjemu razčiščevanju nekaterih vprašanj, porajajočih se v razpravah na terenu o socialističnih silah, religiji in cerkvi.

Markizem ni samo svetovni nazor

»Včasih se v delu verskega tiska — tudi v drugih republikah, ne samo pri nas v Sloveniji — pojavljajo zahteve, da je treba obravnavati marksizem kot 'marksistični svetovni nazor' na isti ravni s 'krščanskim svetovnim nazorom', ki da morata biti enakopravna. Vsaka neenakopravnost nazorov (v šoli na primer) je — kot trdijo nekateri — tudi ustavno nedopustna. Kaj mislite vi? Ali je res marksizem samo svetovni nazor?«

Odgovor: Res nekateri (tudi v polemikah z mojimi stališči) očitajo marksizmu, da ima v naši družbi, posebej še v šoli, nekakšen privilegij pred drugimi nazori, predvsem pred krščanskim svetovnim nazorom. V resnici pa marksizem ni samo svetovni nazor in nima »prednosti« zaradi svojih ateističnih predpostavk. Vedno znova poudarjamo, da je marksizem predvsem teorija revolucionarne prakse pri socialistični preobrazbi družbe in pa praksa sama, ki je v interesu tako verujočih kot neverujočih. Tega tudi ni težko preveriti, saj smo vsak dan priče preobrazevalni dejavnosti marksizma na vseh področjih družbenega življenja in ustvarjanja. V realnem življenju se najbolje vidi, da boj, za nove odnose ni predvsem boj z religijo, pa tudi ne »neka bolj domišljena metoda

Jesen (foto Jure Krajc)

Franc Šetinc

Klerikalizem in sektaštvo

Vprašanja in odgovori iz družbene prakse

Pričujoče besedilo je sekretar predsedstva CK ZK Slovenije Franc Šetinc napisal za novo, novembrsko številko Naše obrambe. Spričo aktualnosti besedilo v celoti ponatiskujemo.

boja z istim ciljem kakor nam podtikajo nekateri posamezniki. Novi socialistični samoupravni odnosi so v interesu ljudi ne glede na njihov odnos do religije; to dokazujejo številne mnenjske ankete, izvedene med ljudmi, med katerimi je večina verujočih. Sicer pa se nam ni treba sklicevati na ankete (na primer »Slovensko javno mnenje«), zakaj množična in dejavna prisotnost vernikov v samoupravnih organih, delegacijah itd. dovolj zgovorno demantira tiste redke posameznike, ki trdijo nasprotno. Ta »demanti« je vztrajen in trmast, saj je pričujoč v naši družbi že več desetletij; skozi posamezna obdobja revolucije se je le še bolj okrepil in je postal le še prepričljivejši. Njegova kontinuiteta sega nazaj v obdobje obojstranske revolucije, ko — na primer v tako imenovani Ljubljanski pokrajini — niti dejstvo, da se je visoka cerkvena hierarhija odločila za sodelovanje z okupatorji, ni moglo odvrniti vernikov od sodelovanja v narodnoosvobodilnem boju.

V vsem tem času nikoli nismo prikrivali hipoteze, ki jo vključuje marksistična teorija (preverja in preverila pa jo bo šele zgodovina), po kateri bo v novih odnosih religija izgubila pomen ali bo celo odmrta. Toda za marksiste ni najpomembnejše vprašanje, ali je bog ali ga ni, o tem se ne žele in se tudi ne prepirajo z verujočimi, kajti zanje je — tako, kakor za vernike — neprimerno pomembnejši cilj predvsem ureditve novih družbenih odnosov, novih, boljših pogojev za življenje in delo vseh ljudi. O tem obširno pišem v knjižici »Socialistične sile, religija in cerkev« (Novi vidiki, Zavod SRS za šolstvo, Ljubljana, 1978). V njej sem odgovoril tudi na vprašanje, ki si ga je zastavil Tone Štrus v članku »Osvobodjeni od vrednote?«, objavljenem v verskem tedniku »Družina«, št. 25/77:

»Ali si bodo verni, ki jim vera pomeni resnično vrednoto, ob branju teh vrstic (češ da se bojujemo proti vsaki odtujitvi, tudi verski, op. F. Š.) zastavili vprašanje, koliko je potem sodelovanje pri graditvi socializma sploh opravičljivo pred njihovo vestjo, če to pomeni isto kakor osvobajanje izpod vpliva religije in verske zavesti ali celo rušenje materialnih in duhovnih pogojev religioznosti?« O tem je obširno in utemeljeno pisal Marko Kerševan med drugim tudi v »Socializmu« št. 12/1977 in v NR 16. marca letos.

V odgovoru sem navedel, da socializem in samoupravljanje zanesljivo ne bosta uničila ničesar, kar človeku pomeni resnično vrednoto. Vsekakor bo to odvisno tudi od krščanstva samega, od tega, »kakšno bo njegovo soočanje s temeljnimi dilemami sodobnega sveta«, kakor avtor sam ugotavlja v že omenjeni knjižici. Nekateri teologi že sedaj menijo, da vrednota, ki šteje konkreten svet za nebitveni del bivanja,

kot zgolj sredstvo za doseg srečnejšega onstranstva, ne more dolgo obstajati. Zato zadnje čase nekateri v luči religije bolj poudarjajo pomen človekovega stvarstva na zemlji, v službi ljubezni do sočloveka, kar ima — kot pravi dr. Grmič v knjižici »Iskanje in tveganje« — tudi samostojno vrednost za večnost, ne glede na subjektivno vrednost za tistega, ki ga opravlja. Tudi popolnejši svet, ki ga pomaga graditi vernik kot samoupravljalec, torej lahko pomeni zanj »samostojno vrednost za večnost«. To je pač stvar njegovega verovanja, tega mu ne bo nihče vzel, če bo tako hotel. Poglavitno je, da bo človek v družbi v takem položaju, ko bo njegova religioznost odvisna od njega samega.

Ali res opij za ljudstvo?

»Marksistični klasiki so govorili, da je religija opij za ljudstvo. So mislili na opij v današnjem pomenu besede ali so imeli v mislih kaj drugega? Nekateri so to marksistično misel samovoljno razlagali, češ da religija poneumlja ljudi, da jih duhovno siromaši in podobno. Takšna poenostavljanja (če ne celo primitivizem) so kot nalašč hrana za klerikalistične politikante, ki govorijo, da pri nas preganjanje vero, da jo hočemo izkoreniniti, da v naši družbi ni verske svobode in podobno. Kakšno je vaše mnenje?«

Odgovor: Kadar so Marx in drugi marksistični klasiki razpravljali o religiji, so v bistvu govorili o družbenih vprašanjih. Zavezemali so se — tako je zapisal Boris Žihari — za praktično revolucionarno spremembo tistih realnih družbenih osnov, ki s svojo notranjo protislovnostjo in razkladanjem porajajo notranje razklanje, razdvojenega človeka v odtujenem svetu njegovih lastnih tvor. »Potem ko smo odkrili,« je dejal Marx, »da je posvetna družina skrivnost svete družine, moramo posvetno družino teoretično kritizirati in v praksi revolucionarno preobraziti.«

Marx in drugi ne dokazujejo samo religiozne odtujenosti, temveč še mnoge druge oblike alienacije in najbolj pomembno med njimi: odtujitev delavca od sredstev in pogojev njegovega dela. Ko pravimo na primer, da je stihija ekonomskih odnosov zavladala nad človekom, s tem nikakor ne žalimo delavca, temveč mu kažemo na njegov objektivni položaj, na vzroke medznedne odnosa ter na pota in pogoje njegovega osvobajanja. Tudi v današnjem času so prisotne ali se celo še krepijo birokratsko-etatistične in tehnokratske težnje, ki prav tako ohranjajo ali vsaj žele ohraniti mezdne odnose, razdvojenost med človekom-proizvajalcem in človekom-upravljalcem itd.

Gre torej predvsem za teoretično kritiko družbenih osnov, ki porajajo oblike odtujenosti, in za boj, s katerim želimo te osnove revolucionarno preobraziti. Marksisti se nikakor ne moremo odpovedati družbenozgodovinskih analizam, ki kažejo religiozno (konkretno, ne abstraktno religije) v

vlogi opija, kot odtujitev itd. Vendar različnih oznak religije in hipotez ne absolutiziramo kot večnih resnic o religiji nasploh, kakor to delajo mnogi teologi. V tem smislu se morda včasih ne ravnamo povsem po Marxovih opozorilih, da ne smemo razmetavati s splošnim govorjenjem o religiji kot odtujitvi. Mnogo bolje je, da opredelimo pogoje in značilnosti »odtujitve«, pa bo vsak lahko konkretno presojal, koliko gre pri konkretni religiji in religioznosti za odtujitev in koliko ne. Če parafraziramo Marxa, da se je bolje manj igrati z besedo »ateizem« in rajši vnesti njegovo vsebino med ljudi, bi lahko rekli, da je boljše manj govoriti o religiji kot opiju in rajši konkretno predočiti, za kaj pri problemu odtujitve gre. Prav tako je nesmiselno venomer govoriti, ali bo religija odmrta ali ne, kakor se je nesmiselno spraševati, koliko je sodelovanje pri graditvi socializma sploh opravičljivo pred vestjo vernikov, če to pomeni »osvobajanje izpod vpliva religije«. Naši delovni ljudje, ne glede na to, ali verujejo ali ne, se očitno ne ubadajo dosti s takimi spekulativnimi vprašanji, temveč presojajo rezultate svojega boja za veliko družbeno preobrazbo po bolj realnih merilih človekovega osvobajanja. Tak je bil tudi Engelsov odgovor na vprašanje, ki mu ga je 8. maja 1893. postavil dopisnik francoske lista »Le Figaro«: »Kaj je vaš, nemški socialist, končni cilj? Engelsov odgovor je bil: »Mi vendar nimamo nobenega končnega cilja. Mi smo evolucionisti in nimamo namena človeštvo diktirati končno veljavne zakone. Vnaprejšnja mnenja glede podrobne organizacije bodoče družbe? O tem pri nas ne boste našli niti sledu. Mi bomo kar zadovoljni, če bomo produkcijska sredstva spravili v roke vse družbe...«

Marksistični klasiki so govorili o religiji kot opiju v prenesenem smislu, torej kot blažilu za bolečine, kot o sanjskem svetu, s katerim je človek, ne da bi se tega zavedal, nadomeščal tisto, česar je pogrešal na tem svetu. Gotovo pa Marx in drugi klasiki niso mislili na opij v današnjem pomenu besede, ko je postal vir zla in kriminala. Prav tako Marx in drugi marksisti nikoli niso dali povoda za to, da bi religijo razlagali kot poneumljanje ljudi, čeprav se v zgodovini ni tako redko dogajalo, da so zlorabljali vero za ureditve reakcionarnih in sploh nazadnjaških ciljev. Čeprav ne zanikamo, da so imele konkretne religije v zgodovini tudi pozitivno vlogo, pa prav tako ne moremo in ne smemo mimo neizpodbitne zgodovinske resnice, da so bile konkretne religije prek vrhov cerkvene organizacije pogosto povezane in se marsikje v svetu še povezujejo z nareakcionarnimi režimi oziroma družbenimi težnjami. In narobe: v današnjem svetu so primeri, ko se nekaterke cerkvene organizacije — ne samo religiozni ljudje — povezujejo z narodnoosvobodilnimi in revolucionarnimi gibanji v boju proti silam kolonializma, imperializma itd.

Ne izmišljamo si nevarnosti

»Ali nismo nemara od ostre kritike pojavov klerikalizma pred leti prehitro prešli na pogostno grajo sektaštva? So se v nekaj letih tako zelo spremenile razmere ali pa obravnavamo eno in drugo preveč kampanjsko? Nekateri celo pravijo, da smo preveč popustljivi do klerikalizma in da predvsem zato sedaj prenašamo sektaštvo. S takimi mnenji se sicer ne strinjam, vseeno pa me zanima, kaj mislite vi o tem?«

Odgovor: Kot smo malo prej rekli za ateizem, tako bi lahko zapisali tudi za klerikalizem in sektaštvo: ne razmetujemo po nepotrebnem besed o klerikalizmu in sektaštvu nasploh! To lahko samo škodi in povzroča probleme in nerazumevanja med ljudmi. Bolje je konkretno predočiti pojav kot tak in nato presojati, ali gre za klerikalizem oziroma sektaštvo ali za kaj drugega.

Lahko se zgodi, da kdaj v razpravah predimenzioniramo pojave oblike klerikalizma in sektaštva. Včasih uporabljamo hude besede za pojave, ki niso ne klerikalizem ne sektaštvo, ampak čisto nekaj drugega. Nekdo, recimo, opazi povečano dejavnost duhovnika v okviru cerkvene organizacije in že začne grmeti proti klerikalizmu. In narobe: v okviru urbanističnega načrta postavljajo zahteve investitorju kulturne objekta in že slišimo očitek za stran sektaštva.

Rekel pa bi, da trenutno — in to povsem upravičeno — bolj napadamo pojave sektaštva, vendar ne samo zaradi religije in cerkve, temveč predvsem zato, da odstranimo ovire za večjo širino in množičnost političnega angažmaja ljudi ne glede na njihove nazorske, verske in druge razločke. To je v zvezi z našim bojem za napredek socialistične zveze, ki jo je treba z razvejanostjo sekijskega dela usposobiti kot tribuno za dialog o mnogih vprašanjih in dilemah družbenega trenutka in razvoja. Pri tem ne gre za nekakšen »nadomestek« večstrankarskega sistema, temveč za preseganje vsakršnega strankarstva: za konkretno, stvarno demokracijo konkretnih ljudi s konkretnimi interesi in za urejanje njihovih konkretnih družbenih problemov.

To pa nikakor ne pomeni, da ni klerikalizma, le da ima v današnjih razmerah drugačne pojave oblike. Trenutno najbolj stvarna oblika klerikalizma je delovanje tistih posameznikov, ki venomer dopovedujejo vernikom, da v naši družbi niso enakopravni, da se jim godijo krivice itd. Pravažrav in imamo sedaj situacijo, ko se v družbenopolitičnih organizacijah dokaj dobro zavedamo nevarnosti sektaštva in se proti njemu tudi borimo, hkrati pa se znova pojavljajo posamezniki, ki

vztrajno zatrjujejo, da klerikalizma ni, čeprav ga v isti sapi povzročajo ali vsaj tolerirajo. Protijugoslovansko razpoložena »Naša luč«, ki izhaja v Celovcu in ki jo urejajo duhovniki, napada, na primer, mariborskega škofa Grmiča, ker je v okviru jugoslovanskega tedna v Dortmundu našim zdomcem objektivno govoril o družbeni ureditvi v Sloveniji. Med drugim je npr. dejal, da nosi naš socializem humanistične in demokratske poteze. To je z odobritvijo slovenskih škofov nekoč zapisala tudi »Družina«, kar pomeni, da je »Naša luč« že zdavnaj usmerila svoje sovraštvo ne samo proti naši družbeni ureditvi, temveč tudi proti RKC na Slovenskem, ki živi in deluje sredi te družbe.

Toda če prebiramo nekatere absolutistične in skrajnostne ocene posameznikov v Sloveniji, kakor na primer trditev, da učimo učence komunističnega pogleda na svet, vero in moralo, kar da pomeni isto, kar je uvedel fašizem na Primorskem, ko je črtal iz šole slovenski jezik, in to primerjamo s pisanjem revije »Naša luč«, najdemo veliko podobnosti. Zato se res ne smemo čuditi, če so gospodje v uredništvu te revije prepričani, da imajo nekaj podpore — posredne ali neposredne — tudi pri posameznikih v RKC na Slovenskem, celo v samih vrhovih.

Kaj je nevarnejše: klerikalizem ali sektaštvo?

»Nekje ste rekli ali zapisali, da je sektaštvo zelo nevarno, morda nič manj nevarno kot klerikalizem. Se vam ne zdi, da bi morali vseeno gledati na to bolj zgodovinsko, ker bi tako videli, da v preteklosti sektaštvo ni imelo tako hudi posledic, kot jih je imel klerikalizem?«

Odgovor: Pogled v našo polpreteklo zgodovino nam res kaže, da je imel klerikalizem v svoji skrajni obliki — belogardizem in domobranstvo — naravnost pošastne posledice, katerih sledov še dolgo ne bo mogoče odstraniti. To pa nikakor ne pomeni, da v prihodnosti ne bi mogla imeti hudi posledic tudi dogmatizem in sektaštvo, če bi jima bila prosta pot in se jima torej ne bi dovolj odločno postavili porobu, če jima ne bi presekali korenin. Graditev socializma in socialističnega samoupravljanja je v naših razmerah v veliki meri odvisna od uspešnosti našega boja proti vsakršni politični ozkosti, od opuščanja starih, preživelih metod političnega dela od vključevanja množice vernikov v politično in samoupravno življenje itd.

S tem seveda ne podcenjujem pojavov klerikalizma. Čeprav verjamem, da se stanje iz časov vojne 1941—1945 ne bi več ponovilo tudi kar zadeva vlogo cerkve in duhovščine, si prav tako ne delam nikakršnih iluzij, da del duhovščine ni še vedno intimno in dejansko povezan s preteklostjo in

s politično emigracijo v tujini. V določenih objektivnih zgodovinskih okoliščinah, pač odvisno od razmer v svetu, bi kontrarevolucionarne sile v svetu računalne sodelovanjem dela cerkve in duhovščine. Takšno prepričanje potrjuje tudi zahteva nemške škofovske konference, naj zahodnonemške oblasti ne izročijo ustaškega terorista Bilandžića Jugoslaviji. Potemtakem tudi znotraj RKC nekateri uporabljajo dvojna merila za terorizem: ena za teroriste v Nemčiji in druga za teror proti socialistični samoupravni Jugoslaviji.

Ali je učitelj lahko veren?

»O tem, ali je učitelj na šoli lahko veren ali ne more biti, sem prebrala nekatera protislovna mnenja. Vi ste, na primer, trdili, da vera učitelja ne more ovirati pri opravljanju učiteljskega poslanstva, če je sicer predan tej družbi in njenim smotrom. Ste pa vendarle dopustili možnost, da povzroči marksistična utemeljenost šole notranji konflikt pri učitelju-verniku in da je to pač stvar njegove vesti, njegova notranja dilema, ki jo mora sam razrešiti. Toda hkrati sem brala tudi stališče marksističnega teoretika, ki je v Naših razgledih zapisal, da vera lahko učitelja resno ovira pri opravljanju njegovega poklica. Kolega na šoli mi je rekel, da je to drugo stališče edino pravilno. Kaj naj mislim o tem?«

Odgovor: Preberite ustavo in temeljne dokumente zveze komunistov, pa boste najboljše dognali, katero stališče je pravilno. To, da verni učitelj (seveda ne klerikalec) lahko spravi svojo vest in poštenje v sklad z znanstvenim značajem pouka, ni ni nikakršen sofizem, temveč realnost. Povsem se strinjam z Vojanom Rusom (glej sobotno prilogo Dela, 18. marca 1978), da tudi duhovniki lahko postanejo sodelavci v duhovni gradnji socialističnega humanizma, »saj je ta humanizem evangeliem gotovo dosti bližji kot kaka imperialistična, kapitalistično-porabniška družba«.

V že omenjeni knjižici, izdani v okviru Vidikov, sem med drugim zapisal:

»Ker ateizem ni nikakršna »državna vera«, tudi socialistična šola ni antiteistična... Učitelj lahko svojo družbeno vlogo uredi tako, da je njegovo delo skladno s smotri in cilji samoupravne in nevtržene socialistične družbe, če njegova pedagoška dejavnost ne nasprotuje znanstvenim dognanjem in če si prizadeva uveljaviti socialistične samoupravne družbenoekonomske odnose tako v teoriji kot v praksi, tako v šoli kot zunaj nje... Če govorimo o socialistični šoli, s tem nikakor ne mislimo, da mora biti učiteljski poklic zaprt za tiste, ki ne sprejemajo marksističnega pogleda na svet, (to dodajam, op. F. Š.), čeprav v večini sprejemajo marksizem kot teorijo revolucionarne prakse...«

Zakaj članstvo v ZK ni združljivo z religioznostjo?

»Naša obramba je v Pogovorih že pisala o tem, zakaj članstvo v ZK ni združljivo z religioznostjo. Če ponovno odpiram razpravo o tem, je to zato, ker zadnje čase slišim posamezne pripombe, češ zakaj ne sledimo zgledu nekaterih evrokomunističnih partij, ki vključujejo med svoje člane celo posamezne duhovnike...«

Odgovor: O tem sem na straneh »Naše obrambe« že pisal in tega sedaj ne bi ponavljal. Naj ponovim samo misel, ki sem jo zapisal v že omenjeni knjižici, da »komunisti nimajo interesa spreminjati svoje organizacije v množično stranko«, zato tudi ni nobene potrebe, da bi se verniki vključevali v zvezo komunistov. Zveza komunistov nima namena ohranjati ali celo utrjevati svojega monopola, da bi vzpostavila nekakšno enostrankarsko oblast, temveč želi skupaj in enakopravno z drugimi ljudmi zgraditi takšno družbo, v kateri bodo ljudje sami svoje sreče kovali. To je najlepše povedal Edvard Kardelj, ko je dejal, da nihče — ne sistem ne država ne partija — ne more ustvariti tistega, kar mora storiti človek sam, seveda povezan — ne prek monopolov in posrednikov strank in oblasti, temveč v spletu enakopravnih pravic in dolžnosti — v svobodno skupnost svobodnih proizvajalcev.

Potemtakem ni nobenega razloga, da bi cerkev pošiljala svoje »bojovnike« v zvezo komunistov, da bi v njej branili cerkvene interese ali jo ideološko »prekvašali«. Cerkev ima zagotovljene vse pravice in možnosti, da uveljavlja svoj interes, ki se tiče verskih zadev in njenega položaja v družbi, in ji zato pač ni potreben nekakšen »trojanski konj« v zvezi komunistov. Pa tudi zveza komunistov noče in ne želi imeti »svojih ljudi« v cerkvenih organizacijah. Verniki in komunisti imajo skupno fronto samoupravljanja, skupaj in enakopravno delujejo v socialistični zvezi, v delegacijah itd. Skupen jim je boj za nove družbene odnose, za socializem in za demokratično smer njegovega razvoja. V tem skupnem boju se nečejo in ne želijo deliti po tem, ali verujejo ali ne verujejo v boga, v posmrtno življenje itd. Metafizična vprašanja so v tem pogledu zanje nekaj, kar jih ne more in ne sme ovirati v boju za preobrazbo in napredek družbe.

To, da ZK ne sprejema v svoje vrste vernikov, samo dokazuje, da je zveza marksizmu kot celoti. »Brez nje ne bi mogli«, pravi Vojan Rus, »uresničiti svojega dela« v sodobnem preporodu človeštva, ki je tako obsežen in zapleten, da zahteva prav tako celovitost.»

Nekaj podobnega velja tudi za cerkev in verujoče: ločitev vere in ideje o bogu od klerikalizma pomeni dejansko osvoboditev te misli o bogu in te vere, kakor je že od samega začetka trdilo vodstvo slovenskega narodnoosvobodilnega boja. Le tedaj, če sta osvobodjeni oblasti in političantsva, se cerkev in vera lahko posvetita sama sebi ter sprejemata izziv sodobnega človeštva, težčega k socializmu in nevtrženi politiki.

Ali naj nove generacije ničesar ne zvedo o minulosti?

Koliko rjave barve je še dopustno...

Več ko triintrideset let po vojni povsem resno mnenje o »kolektivni nedolžnosti«

Od naše bomske dopisnice

Bonn, oktobra — Dokaj različno obravnavanje »levega« in »desnega« ekstremizma v Zvezni republiki Nemčije je eden izmed zanesljivih kazalcev splošne politične usmeritve. Desni skrajneži nimajo problemov z zaposlovanjem v javnih službah, medtem ko vodijo ubijajoče razprave o tem, ali je član Nemške komunistične partije (DKP) lahko strojevodja na lokomotivi ali postar. Skrajni desničarski odvetniki so z napadalno obrambo več desetkratnih morilcev iz koncentracijskih taborišč sodne procese proti njim spremenili v zasmejanje izmučenih preživelih priči. Na drugi strani so levičarski odvetniki pod nenehnim nadzorstvom in ob sumu v njihovo nepristranost in »zvestobo ustavi« jih pogosto izločijo iz obravnave, omejijo v izvajanju poklica in v primeru preveč zagrete obrambe v korist levih skrajnežev tudi postavijo pred sodišče.

Protinacistične demonstracije se v zadnjem času praviloma končajo tako, da policija nezmerno in divje napade demonstrante, medtem ko privrženci neonacistične NPD zborujejo in zahtevajo »več varnosti in reda«. Literatura, ki zasipa povojne generacije z rasističnimi in s podobnimi resnicami iz nacističnega obdobja, je v nenehnem vzponu in beleži komercialna uspeha, medtem ko je levičarska literatura zabeležena v javnih knjižnicah na posebnih seznamih, podatki o bralcih te literature (potencialnih »levih teroristih«) pa se stekajo v posebne zbiralnike. Bavarski politik Franz-Josef Strauss navsezadnje v zvezi z vprašanjem zastaranja nacističnih zločinov govori o »generalni amnestiji« in torej o vsesplošnem pozabljenju neprijetnega časa. Namesto teze o »kolektivni krivdi«, ki bi zabrisala meje med različnimi težami kaznivih dejanj proti človeštvu, proti miru in vojnih zločinov, je torej dobrih 33 let po vojni povsem resna teza o »kolektivni nedolžnosti«!

Neonacisti razlagajo koncentracijska taborišča

Vprašanje o tem, kako obravnavati preteklost, je daleč od akademskega razmišljanja in zelo neposredni del aktualne politike. Ali pomeni »preiti srmatno preteklost« tudi »pozabiti zablode«? Ali naj nove generacije ničesar ne vedo o tem, kar je bilo, da jih ne bi bilo sram za prednike? Kakšna občutljivost! Vplivno desnico očitno mnogo bolj skrbi, da ne bi mladi ljudje zardevali ob prebiranju resničnih podatkov, kot to, da se znova navdušujejo nad gonilnimi elementi nacizma ali da preprosto ne verjamejo v množične pomore ljudi v tretjem rajhu in na okupiranih ozemljih. Odrsujoče pozabljenje naj prinese čas, ki bo živeče priče zločinov odstranil, za zgodovinsko obdelavo strašnega časa pa bo morda rabila celo neonacistična razlaga koncentracijskih taborišč. Eno takih razlag je ponudil javnosti na procesu protivničarjev esovskim paznikom iz Majdaneka odvetnik paznice Lächert (otožene 1196 umorov): »Plinske celice v Majdaneku so morda

zgradili po vojni« in so rabile »za čiščenje oblek«. 36-letni odvetnik Ludwig Bock je bil za svoje »zavzeto odkrivanje resnice« posebej pohvaljen od skrajnega desnega časopisa »Deutsche National-Zeitung«, drugače pa mu je pripadla zasluga, da se proces vleče že tri leta in da debelušnim stari damam (nekdanjim esovskim paznicam) ne grozi nikakršna resna kazen.

Socialni demokrati, ki se med uveljavljenimi tremi strankami najbolj zavzemajo za obračun z nacističnim obdobjem, so se v razpravi o zastaranju nacističnih zločinov razdelili: vodstvo je za to, da naj bi z 31. decembrom 1979 ti zločini zastarali, mladi socialisti (jusoji) pa so sporočili, da takemu ukrepu nasprotujejo in zahtevajo podaljšanje zastaralnega roka. V imenu socialnih demokratov je Willy Brandt pojasnil, da sprejeti zastaralni rok ne pomeni pozabiti preteklost in da je iz nje treba potegniti nauk za prihodnje generacije. »Narodna sprava« naj bi bila potrebna zato, da ne bi po nepotrebnem odpirali starih ran in jih zlorabljali v dnevnem političnem boju.

Vrednotenje »pravih« nevarnosti

Potem ko nekdo dalj časa živi v ZR Nemčiji, zlahka ugotovi, da rane pravzaprav niso tako zelo globoke, kar ob različnih priložnostih rad poudarja predsednik republike Walter Scheel in se zavzema za nekakšno zavestno premagovanje preteklosti. Zazibanje precejšnjega dela prebivalstva na lovorikah »države blaginje« in notranje politično zaokroženje v tristrankarskem sistemu, ki se nenehno ograjuje od leve in išče v njej potencialne sovražnike, je v nenaravnih povojnih mednarodnih razmerah prispevalo k temu, da je konservativnost vrhina, raziskovanje preteklosti pa zvečine neobremenjena radovednost. Dejstva iz nacističnega časa, ki so širši javnosti znana, praviloma niso postavljena v zgodovinski kontekst agresivne kapitalistične vojne, sistematičnega zaslužnjevanja »manjvrednih« rasnih skupin in množičnih pomorov kot sredstva na poti k cilju. Zvečine so tudi selektivno odbrana tako, da pomagajo vzdrževati neresnico o hitlerjevem wehrmachtu kot o povsem normalni vojski (sposobni gentlemenskih dejanj) v povsem normalni vojni in o nemških generalih kot o žrtvah aparata prisile nacional-socialističnega režima. Dokaj zanesljivo so izbrana tudi tako, da zmanjšujejo pomen narodnih odporiških gibanj (posebej to velja za Jugoslavijo) in jih obravnavajo v zavezniških sklopkih, kjer so prevladovala koristi velikih držav in so se srečevale njihove maksimalistične omejitvejske koristi. Fašizem se obravnava kot »vprašanje totalitarne države« in totalitarnej je sleherna oblika državne organizacije, ki ni meščanska parlamentarna demokracija. V praksi se zato fašizem ne identificira samo s stalinistično državo, ampak tudi s socialistično in iz te miselne zveze navsezadnje nastane podlaga bodisi za obravnavanje fašistične preteklosti kot tudi za vrednotenje »pravih« nevarnosti, ki grozijo sedanjim ureditvi.

Stalno pojasnilo za dobrohotno obravnavanje »desnega ekstremizma« je v tem, da

se njihovi privrženci strinjajo s parlamentarno ureditvijo in da so le posamezniki uporabljali nasilna sredstva, medtem ko je leva ekstremistična generacija napovedala vojno državi in njeni sedanjim ureditvi. Mirogrede je resnica tudi, da desnica nikoli ne ogroža kapitalističnega sistema in da je torej — če se ne prevrže v strahovlado — v mnogo večji meri lahko del meščanske demokracije kot revolucionarna leva.

Čigav zaveznik je čas

Celota notranjih in mednarodnih razmer torej govori v prid tistim, ki računajo na minevanje časa, ki se soočajo s potrebo oceniti fašistično preteklost in jo v obliki naukov izročiti naslednjim generacijam. Na čas igrajo sodišča, ki zavlačujejo postopke proti nacističnim zločincem, s časom računajo pedagogi in čas je zaveznik tistih politikov, ki vedno bolj brezskrbno in udarno segajo po izrazih iz besednjaka desnice in računajo pri tem na tiho solidarnost mnogih posredno prizadetih ljudih iz

mogočne aparature nacistične države. Dejstvo je na primer, da še vedno živi 7 milijonov članov NSDAP (national-socialistične nemške delavske stranke), od česar 5 milijonov v ZR Nemčiji. To pomeni, da je bil velik del nekdanjega članstva sestavljen iz mladih ljudi in tudi to, da jim je bila, v večji meri kot ostalim Nemcem, prihranjena pot na fronto, kjer so se spopadali vsaj približno z oboroženim nasprotnikom. Iz stranke so se izbirali zanesljivi koleški režima in rekrutirale elite polvojaške enote, ki so opravljale elitne pomore in so ostale v glavnem nedotaknjene, ker so imele opraviti z neoboroženimi ljudmi.

Teoretično bi bilo ob podatku o petih milijonih članov nacistične stranke pritrđiti, da je dežela razdvojena, toda zdi se, da bi jo s hitro nacionalno spravo v obliki pozabljenja še precej bolj razdvojili. To bi namreč pomenilo, da bi krvniki in žrtve še mnogo let živeli skupaj in da bi se njihovih sožitje verjetno končevalo na ulicah z demonstracijami. Zadnji krvavi spopad med protinacističnimi demonstranti in policijo v

Mannheimu ne pušča mnogih dvomov o tem, kako bi se taka soočnja končala: 1200 policistov se je z izjemno grobostjo spravilo na 2000 mirnih demonstrantov proti nacističnemu zborovanju in po besedah očividcev so se neonacisti sladko smehljali ob pogledu pretepanje levičarjev vseh starosti, spolov in poklice.

S čim si pomaga učitelj Karl Krach

Vendar ni treba ostajati le pri takih dokazih. Tudi manj vidni so in bliže vsakdanjemu normalnemu življenju. Pravosodno ministrstvo je nedavno sporočilo na pomankljivo prakso zasledovanja in kaznovanja desničarske propagandne dejavnosti v posameznih deželah. Ministrstvo je naredilo analizo zaradi vidno stopnjujočega vala nove nacistične literature, stripov in pogostega uporabljanja nacističnega simbola (kljukastega križa) na tehničnih igračah. Od 1. januarja 1975 do 31. julija 1978 so dežele obravnavale 750 zadev, ki so temeljile na »prepovedi širjenja propagande protiusustavnih organizacij« in nedovoljene »uporabe emblemov«. Čeprav zakonik dovoljuje kazni v razponu od denarne kazni do treh let zapor, so se sodišča le v 16 primerih odločila za zaporne kazni in samo v dveh primerih sta dva obsojenca kazni tudi odsedela.

Dvouden je položaj na osnovnih šolah, posebej v tistih zveznih deželah, kjer sta na oblasti unionistični stranki CDU-CSU in oblikujeta svoj pogled na pouk zgodovine. Poskusi celovitega obravnavanja minulega obdobja se redno končajo s splošno oceno, da so pedagogi poskušali mladino »komunistično indoktrinirati«, kar je dovolj za razglasitve učiteljev za »leve simpatizerje«.

Frankfurtski časnik »Frankfurter Rundschau« je objavil zgodbo o gimnaziju v Hannoveršč Mündenu na severu zvezne republike Nemčije. Učitelj Karl Krach si pri pouku zgodovine pomaga s knjigo, izšlo 1930 z naslovom »Osnove nemškega nacional-socialističnega pogleda na svet«. Knjiga pravi o marksizmu, da je »židovski poskus, da bi na vseh področjih življenja

izločili prevladujoč pomen osebnosti in jo nadomestili z zakoni množice«. Ali: »Kadar se v resnici začenja renesansa nekega naroda, je treba usodi žrtvovati krič«. 138 strani knjige je polno tekstov izpod peresa nacističnih ideologov, vključno s Hitlerjem. V te vrste pouka sodi nato še »Kratek oris znanosti o rasah« iz leta 1942, v kateri avtorji pripisujejo nordijski rasi »nosilstvo vse ustvarjalne kulture«. Rasistična ideologija se konča s pozivom na skrb za »nordijski prirastek in za nordijske voditelje«, kajti le v takem duhu in od takih voditeljev vodeni nemški narod se lahko uveljavi v soočenju z drugimi narodi in »izpolni nalogo, ki mu je pripisana v okviru celotnega človeštva«.

Na pripombe kolegov in drugih se Krach brani s tem, da ponuja učencem »originalne tekste«, ki naj jih torej sami presodijo, in s tem, da je na nemških šolah v obdobju ustave prav nič ne motijo in se praviloma končajo tako, kot odloči večina staršev prizadetih otrok. V Hannoveršč Mündenu vsekakor učitelj Krach ni popustil, tudi pod dokazi tistih ne, ki so sami preživeli več let v koncentracijskih taboriščih.

Grožljiva preteklost v takih razmerah, ob še živečih množičnih morilcih in njihovih žrtvah, postaja nekakšna nova polepsana zgodovina osvajanja divjega zahoda: Verjeti podatkom o zločinih pomeni nasediti »komunistični« (to je »stuji propagandi«), zavrniti jih pomeni izkazati »domovinsko zavest«. Na glavo obrnjeno protestno gibanje torej, v katerem so na subtilni način izkoristili domoljubna čustva novih generacij in jih vključujejo v poskus neverjetne potvorbe nedavne zgodovine, ali vsaj njenega pozabljenja.

Mojca Drčar-Murko

V opomin (foto Miško Kranjec)

sodba »porabniške družbe« je samo del obsodbe »materializma« kot podlage znanstvenega socializma).

V. Britanija: Dobrodošlica po razočaranju

Britanski tisk je precej pripomogel, da je prva vest o novem papežu prinesla Britancem rahlo razočaranje, kajti celo dnevnik »The Guardian« in »The Times« sta v soboto na prvih straneh posvetila stolpce napovedi, da je westminstrski nadškof, kardinal Basil Hume, favorit za papeža, piše naša londonska sodelavka ALJA KOŠAK. Sam kardinal Hume sicer ni dajal nobenih izjav, toda Britanci so si le želeli, da bi bil poglavar rimokatoliške cerkve doma na angleških tleh. Toda trenutno razočaranje se je spremenilo v iskreno dobrodošlico in zlasti veliko veselje med britanskimi Poljaki.

Toda Britance ne razburja toliko dejstvo, da je Janez Pavel II. po več kot 450 letih prvi italijanski papež kot podatke, da prihaja iz Poljske, iz komunistične dežele.

Sicer pa iz poročil in komentarjev je izredno topla naklonjenost Janezu Pavlu II. kot humani, pogumnemu in odlični osebnosti. Seveda pa britanski tisk zlasti poudarja, da ima izvolitev papeža iz Poljske lahko globok politični in ideološki vpliv, ne samo na Poljsko, kjer je, kot podčrtuje, 80 do 85 odstotkov prebivalstva katolikov, ampak na celoten »komunistični blok«. Prav tako lahko vpliva na razvoj

odnosov v Latinski Ameriki in romanski Evropi, kjer je evrokomunistično gibanje močnejše. Prisotnost papeža iz Poljske v Vatikanu pa ima lahko tudi pomemben vpliv na razvoj dialoga med katoliki in marksisti v Italiji.

Sovjetska zveza: Na vrsti so podrobne analize

Izvolitev krakovskega nadškofa Karla kardinala Wojtyła za rimskega papeža Janeza Pavla II. so zlobneži med tujimi opazovalci v Moskvi pospremili s komentarjem: »Za Brzezinskim še en Poljak, ki zna povzročiti skrbi v Moskvi«.

Direktnih komentarjev na izvolitev kardinala Wojtyła v sovjetskih informacijskih sredstvih ni bilo: tisk je objavil kratko informacijo iz Rima, televizija pa jo je pospremila s posnetki novega papeža, kako smehljaje pozdravlja množico. Toda sovjetski vatikanisti so ne nemudoma lotili podrobnih analiz, ki pretresajo izvolitev z raznih za ZSSR zanimivih vidikov, poroča naš moskovski dopisnik TIT DOBERŠEK.

Povsem neposredno izvolitev ZSSR ne prizadeva. Katoliška množica je namreč v ZSSR maloštevilna, saj v Rusiji prevladuje pravoslavje, v centralni Aziji islam, v Zakavkazju pa sta dve samostojni krščanski cerkvi, gruzinska in armenska. Prodor katolištva je bil v preteklosti tesno povezan s prodorom poljske dominacije in ohranil se je ravno na ozemljih, ki jih je imela svoj

čas zasedena Poljska: v zahodni Ukrajini in Belorusiji ter v Litvi in Latviji.

Konkretnije vprašanje se zastavlja zgolj z normalizacijo statusa cerkve v Litvi in Latviji, kjer je še več župnij pod jurisdikcijo poljske cerkve, Vatikan pa se zmerom ni priznal sovjetske Litve. A malokdo pričakuje, da bi novi papež poljskega izvora načenjal to občutljivo vprašanje, zlasti še, ker je Vatikan eden izmed 35 podpisnikov helsinške sklepe listine, ki potrjuje povojno stvarnost v Evropi.

Za zdaj očitno tudi ni pričakovati normalizacije odnosov med ZSSR in Vatikanom, oziroma izmenjavo diplomatskih predstavnikov. Moskva sicer ne ignorira več stvarnosti Vatikana, kot je to počel Stalin, ki je ob pripombi o vlogi katolikov v odporiškem gibanju proti fašizmu sarkastično vprašal: »Koliko divizij pa ima ta Vatikan?« Ze v času Hruščova je prišlo do prvih stikov. Glavni dogodek v tej smeri je bil obisk papeževega posebnega odposlanca Agostina Casarollia leta 1971 v Moskvi. Odtlej so se dvostranski stiki občutno okrepili, na raznih, zvečine skrivnih ravneh. Nato je sledil obisk tedanjega predsednika prezidija vrhovnega sovjeta Nikolaja Podgornega pri papežu Pavlu VI., ki je odprl serijo obiskov državnikov iz vzhodnoevropskih dežel v Vatikanu, ki sicer niso privedli do normalizacije, pač pa do določene stabilizacije sodelovanja med Vatikanom in varšavsko zvezo.

Ob smrti papeža Pavla VI. so bile te pobude začasno zamrznjene. Toda že v Helsinkih je ZSSR priznala Vatikanu vlogo določenega faktorja v procesu popuščanja napetosti med Vzhodom in Zahodom in v tej

luči tudi ocenjevala njegovo dejavnost na svetovnem prizorišču. Pavla VI. so v ZSSR pospremili z dokaj ugodnimi članki, generalni sekretar CK KP SZ Brežnjev pa je v sožalni brzobjavki poudaril, da bodo ljudje po svetu vsekdar pomnili njegove zasluge v boju za mir in sodelovanje med narodi.

V tem pogledu se odnos Moskve do Vatikana navezuje dejansko na odnos do lastnih cerkva: zadnja leta si Moskva prizadeva, da bi z organiziranjem mednarodnih verskih konferenc pritegnila različne verske organizacije — od pravoslavskih prek protestantskih do muslimanskih in »budističnih« — v široko akcijo za mir, razorožitev in popuščanje v svetu. Takšne mednarodne konference se je sicer udeležil tudi predstavnik Vatikana, vendar na nižji ravni. Sovjetska želja pa je, da bi te akcije čim bolj razširila.

V ocenjevanju izvolitev krakovskega nadškofa za novega rimskega papeža pa se srečujejo v Moskvi še z drugimi neznančkami: ali se bo s tem menjala dozdanjša strategija Vatikana v odnosu do vzhodnih socialističnih držav. Doslej je Vatikan namreč prizadeval za globalno dogovarjanje, pri čemer je bil pripravljen na določene koncesije v odnosu posamičnih dežel, bodisi Poljske ali Madžarske. Moskvi je ta strategija ustrežala, medtem ko je poljska cerkev v preteklosti že obsojala takšne koncesije kot »kapitulacijo«. Ni izključeno, da se utegne zdaj splošna strategija Vatikana spremeniti.

Za Moskvo bi bilo seveda boljše, ko bi bil izvoljen italijanski papež, kar so tudi pričakovali, v upanju, da se bo tako ohranila kontinuiteta vatikanskega vključevanja v

tokove procesa popuščanja napetosti in prek tega v normalizacijo odnosov z Vzhodom.

Kenija: Ujeti korak s sodobnostjo

Novost v Vatikanu prihaja za katolice na afriški celini — po katoliških cenitvah jih je 52 izmed nekaj več ko 400 milijonov prebivalcev — v času, ko skuša tod katoliška cerkev ujeti korak s sodobnejšimi tokovi, piše naš dopisnik iz Nairobija JOŽE ŠIRCELJ.

Zadnja leta je bilo namreč slišati mnenja — celo iz katoliških vrst — da katoliki v Afriki vse preveč podlegajo sorazmerni mlahnosti, ki da je v ostrem nasprotju s prenovitvenim, celo radikalnim pogumom dela latinskoameriške duhovščine, še bolj pa z radikalno zagnanostjo dobrega dela protestantov in njihove duhovščine na afriških tleh.

Bodisi zavoljo dolgoletne rivalitete s protestanti bodisi iz lastnih nagibov, ali zaradi obojega so konec avgusta v Nairobiju na zasedanju škofovske konference za Afriko in Madagaskar kardinali in škofje sprejeli resolucijo, ki po poseganju na posvetna in kočljiva družbena področja pomeni bistven odmik od prejšnje in siceršnje zadržanosti pretežne večine predstavnikov 382 afriških škofij.

Na tej konferenci so sprejeli v bistvu politično resolucijo. V njej so obsodili naraščajoče vojne konflikte med afriškimi državami ter državljanske vojne ter »tuje

velesile, ki spreminjajo Afriko v svoje boljše«; pozvali so organizacijo afriške enotnosti, naj opusti prepire, ki »groze, da bodo Afriko razklali na dva nasprotna bloka«; afriški voditelji naj »poštujejo načelo nevrščenosti«; afriške države naj preprečijo tujim velesilam, da bi razširile vplivnostna območja in zato naj vlade »opuste dodeljevanje vojaških oporišč tujim državam.« Še najmanj zavezujoča so kardinalsko-škofovska stališča od razizma na afriškem jugu. O tem so povedali: »Na afriškem jugu smo priče razraščajoče se osvobodilne vojne. Tam se tudi bore zoper apartheid. Če ne bomo kar se da hitro našli izhoda iz takšnega položaja na tem delu celine, bo prišlo do grozotnega prelivanja krvi.«

Po drugi strani je res, je slišati med opazovalci afriškega prizorišča, da je protestantsko krilo krščanstva v Afriki pri opredeljevanju do ključnih problemov celine — od revščine do razizma — v primerjavi s katoliško hierarhijo veliko bolj določeno in jasno. Ne gre samo za posebni sklad za boj zoper razizem pri protestantskem svetovnem svetu cerkva, ki od 1970. leta redno deli podpore osvobodilnim gibanjem na jugu. Gre tudi za veliko določnejšo obsodbo apartheid in za pogumnejše nastope protestantov v Južni Afriki, Rodeziji in Namibiji sami, se pravi ne samo za proteste od zunaj.

V prvih odmevih na izvolitev poljskega kardinala za papeža je še prva čakanja in pričakovanja pač glede na opredelitev posameznih struj. Eno tako bolj poudarjajo nasprotovanje novega papeža »komunistični ideologiji«, drugi pa spet poudarjajo, da je na Poljskem kar uspešno znal uveljavljati koeksistenco z oblastjo.

V žarišču družbene pozornosti

Enotnost skupnega in posameznega

Ustavna zasnova komune se hitro uveljavlja v vsakdanjem samoupravnem življenju

Komuna kot politična oblika osvoboditve dela je zdaj pred novo stopnico kvalitete razvoja — smo slišali na skupščini stalne konference mest in občin Jugoslavije misel dr. Lea Gerškoviča. Zdaj gre za to, da dobi komuna razen prvotne funkcije spreminjanja kapitalističnega reda v socialistično družbo tudi vlogo pri osvobajanju dela in spon tehnokratskih ter birokratskih odnosov, ki onemogočajo delovnemu človeku, da bi imel resnično usodo v svojih rokah. Pri razvijanju take ustavne zasnove komune bo imela nemajhno nalogo Stalna konferenca mest in občin.

Na XXII. skupščini konference je nad 1100 delegatov iz tristo jugoslovanskih občin sklenilo, da se bo konferenca posebej zavzela za razvoj demokratičnih odnosov v občinah in to med drugim pri opredeljevanju družbeno-ekonomske vsebine združenega dela v občini, posebej glede planiranja, dalje pri določanju in uresničevanju socialne politike, samoupravnega sporazumevanja in dogovarjanja, pri razvijanju delegatskih odnosov in skupščinskega sistema ter oblikovanju družbene vloge skupščin in njihovih zborov.

V vsakdanjem življenju se razcvetajo različne izkušnje pri vsebinskem oblikovanju komune in odnosov v njej. To bogastvo

zovanje interesov delovnih ljudi, njihovih samoupravnih organizacij in skupnosti. Po tem statutu ima občina nalogo, delovati za humanizacijo družbenega okolja, za življenjske pogoje delovnih ljudi in njihovih družin, razvijati osebno odgovornost za zavestno opravljanje samoupravljalških dolžnosti, za dosledno izpolnjevanje samoupravnih sporazumov, družbenih dogovorov ter pravic in interesov delovnih ljudi in občanov.

Delovni ljudje in občani velik del svojih dolžnosti in pravic uresničujejo v občini. Kakšna naj bo občina, da bo v njej prišla do veljave vsa samoupravna struktura kot tvorec celokupne politike? Kakšna naj bo njena optimalna velikost, da bo še mogoče usklajevati skupne interese in potrebe? To vprašanje trka že nekaj časa na vrata zlasti v velikih mestnih naseljih. V Beogradu, Skopju, Zagrebu, Sarajevu in Ljubljani mesta že sestavljajo povezane občinske skupnosti. V vrsti velikih mest z nad 50.000 prebivalci pa tudi čedalje več argumentov govori v prid delitvi velikih mestnih občin v več manjših povezanih komun.

Še vse preveč opravil v občinski pristojnosti

Delegatske skupščine kot nosilci samoupravljanja in politične oblasti v občini vse

službe delegatskega sistema, zdaj pa so pogosto neučinkovita administracija.

Prostor za sporazumevanje in dogovarjanje

Na skupščini Stalne konference mest Jugoslavije je eden izmed razpravljalcev govoril o zanimivi temi o odgovornosti v občini. Razmišljanja je sklenil s poudarkom, da je eden bistvenih elementov za razvoj občine ne strah pred odgovornostjo, temveč razvijanje občutka zanjo. S posebnega zornega kota je pokazal na proces, ki pelje do cilja, da bo v občini kot samoupravni družbi na sploh, vse manj zakonskega predpisovanja in vse več samoupravnega dogovarjanja in sporazumevanja.

Samoupravno sporazumevanje in družbeno dogovarjanje postaja vse bolj učinkovita metoda za urejanje odnosov ter določanje skupnih interesov pri oblikovanju politike in vsakdanjih potreb tako v komuni kot v višjih družbenopolitičnih skupnostih. Samoupravni sporazumi so predvsem oblika za urejanje odnosov med temeljnimi organizacijami združenega dela in drugimi samoupravnimi telesi, s katerimi se sporazumejo, kako in na kakšen način ter s kako zbranimi sredstvi bodo zadovoljili skupne interese in potrebe. Družbeni dogovori pa oblikujejo skupna stališča o aktualnih vprašanih razvoja občine in politike v njej. V nekaterih primerih tudi zakon določa, da je obvezno treba urediti medsebojne odnose z družbenimi dogovori in samoupravnimi sporazumi, kot je to na primer pri družbenem planiranju.

Gustav Guzej

Zmeraj najdražji gostje (foto Majda Struc)

Delavcu skrbništvo ni potrebno

Poenostavljeni, črno-beli pogledi na občino — da je v njej malo samoupravljanja ali da je kar zadeva socialistične samoupravne odnose vse v najlepšem redu — odražajo pozornost od bistvenih problemov in od bogastva družbene prakse. Tako se zanemarljivo potreba, da se predvsem v občini, pa tudi v družbi kot celoti, kritično spremlja družbena stvarnost in pravočasno in odločno reagira na prakso omejevanja delovnega človeka in občana v samoupravljanju in pri uresničevanju pomembnih obveznosti in odgovornosti v občini. Ti problemi so velikokrat povezani s stanovanjsko gradnjo, preskrbo, urbanizmom, komunalno dejavnostjo, prometom, delom administracije, možnostjo uresničevanja pravic in obveznosti, razvojem in delovanjem zdravstvenih ustanov, otroškim varstvom, človekovim življenjskim in delovnim okoljem ter mnoga druga, še bolj konkretna področja in vprašanja.

Samoupravno demokratično reševanje takih vprašanj zahteva politična akcija, po teh poteh pa se potrpežljivo in praktično gradijo socialistični družbeni odnosi. Socialistična akcija organiziranih socialističnih sil je lahko po vsebini in rešitvah pot k napredku, pod pogojem, da se uresničuje kot samoupravljanje stanovalcev, uporabnikov itd., da se uresničuje v hišnih svetih, enotah samoupravnih skupnosti in drugih oblikah. V vsakodnevnem življenju in ob konkretnih vprašanjih je nujno s samoupravnim delovanjem izpodbirati birokracijo in uresničevanje pravic in odgovornosti delovnih ljudi in občanov.

Delovni ljudje in občani v samoupravnih skupnostih in organizacijah poskušajo biti in vse bolj postajajo politična sila družbene akcije, združeni v SZDL pa politično organizirani ljudje. S tem oni delujejo za politično osvobodjanje dela v občini, ki temelji na uresničevanju razrednega interesa, ki se ne omejuje na podjetniški strokovni ali reprodukcijski okvir, temveč se uresničuje povsod tam, kjer poteka družbeno življenje, delo in samoupravljanje. V takih pogojih, posebej v krajevnih skupnosti in občini, postajajo socialistična zveza, politično organizirani ljudje in oblika stalnega uresničevanja zveze delavcev z vsemi delovnimi ljudmi na idejnopolični platformi ZKI. Delovnemu človeku ni potrebno skrbništvo. Potrebni so mu demokratični in čim bolj celoviti družbenopolitični pogoji in širok prostor, kjer bi lahko sam odločal, neposredno in v delegatskih odnosih o svojih in družbenih vprašanjih. Zagotavljanje takih pogojev je primarna naloga družbenopolitičnih organizacij. Drugače povedano, delovni ljudje in občani se združujejo v družbenopolitičnih organizacijah zaradi tega, da bi združeni organizirano zagotavljali celoto takih družbenopolitičnih pogojev, v katerih bodo nosilci svoje oblasti. Družbenopolitične organizacije v krajevnih skupnosti in občini so področje uresničevanja ustvarjalne iniciative in akcije ter sredstvo vsestranskega dozorevanja delovnih ljudi za konkretne aktivnosti.

Le koreferent Marjana Rožič, predsednik skupščine mesta Ljubljana, na zasedanju XXII. skupščine stalne konference jugoslovanskih mest v Novem mestu

izkušen dokazuje, da ni enotnega pravila, kako na bi komuna najbolj učinkovito opravljala svoje naloge in spodbujala razraščanje medsebojnih odnosov. V takih okoliščinah se poraja vprašanje, ali najprej iskati teoretične rešitve ali pa praktično utirati poti do demokratičnega odločanja o množici interesov. Prav tako se ob tem poraja vprašanje, če se v uveljavljanju združenega dela, z vsebinskim oblikovanjem krajevnih in interesnih skupnosti ne krita funkcija in značaj občine. Taki pomisleki se pojavljajo v razmerah, kjer občino še vedno predstavljajo le skupščina, uprava in vodilni funkcionarji, ni pa občina razvit sistem delegatskih teles, organiziranih po funkcionalnem ter teritorialnem načelu.

Samoupravnost, humanost, solidarnost

Nova kvaliteta občine bo nastajala v prejem sorazmerja s samoupravnim delovanjem delavcev in občanov. Postati bo morala bolj samoupravna in povezovalna skupnost, naslonjena na elemente humanosti in socialistične solidarnosti, njeni organi in službe bodo morali biti boljše in modernejše organizirani.

V Beogradu, kjer je mesto razdeljeno na 16 občin, z nad 300 krajevnih skupnosti, z okoli 5500 temeljnih in enovitih delovnih organizacij, v katerih je zaposlenih 382.000 ljudi v gospodarstvu ter nekaj nad 110.000 v družbeni dejavnosti, so v statutu takole opredelili občino: je temeljna družbenopolitična skupnost, ki ustvarja pogoje za odnose med ljudmi v vsakdanjem življenju, za sporazumevanje ter dogovarjanje samoupravnih organizacij in skupnosti na podlagi zavesti o skupnih interesih, solidarnosti, vzajemnosti, zaupanju in sodelovanju, socialistični etiki in humanizmu. Občina ustvarja pogoje za vsestranski razvoj človeka kot svobodne ustvarjalne osebnosti, za svobodno izražanje in pove-

Snidenje po sedemtridesetih letih

Vezi, ki jih ni moč potrgati

Z vlakom bratstva in enotnosti tudi letos po tirih za boljši jutri

Hiša dvainosemdesetletnega Aleksandra Smiljanica stoji sredi Dudovice, vasi, pripete ob ibarsko magistralo, petnajst kilometrov južno od Lazarevca. Sprejel nas je živahni gospodar, ki si je dal še opraviti na prostornem dvorišču, na katerem so stala gospodarska poslopja in kozolci za sušenje koruze. Kot da bi strček Aca ujel naš pogled, je brž povedal, da je sušno poletje zdesetkalo pridelek. »Letos bo manj koruze...«

Pa ni utegnili do kraja povedati, saj je že hitel predstavljati svojo družino, kolikor je bilo tistega popoldneva doma: žena, snaho, Miloša in Jolando. »Veste,« nam je pripovedoval stari gospodar, »Miloš in Jolanda, po domače jima pravimo kar Mika in Lola, sta naša domača, z njima smo si v botrini... iz Trbovelj sta...« in Dudovice,« je v besedo vskočil Miha, a nasmeje je izginil z obraza, ko smo se onega sončnega septembrskega dne v letu 1978 v besedah povrnili v preteklost, v mračne dni leta 1941.

Štrahili so nas s srbskim grobom

Komaj mesec dni je minil od okupacije, ko so Nemci po naprej pripravljenih seznamih jeli zapirati Slovence: v Mariboru, Celju, Ormožu, Kozju, Slovenski Bistrici in drugod. Na Hrvaškem so prijeli tudi 26-letnega Mika Vastiča, nekaj tednov pozneje pa še njegovo ženo Jolando s 13-mesečnim otrokom.

»Dolga pot se je začela na železniški postaji. S culo v roki in s 500 dinarji v žepu, kolikor smo lahko vzeli s seboj: Jolanda, komaj rojena Mojca in jaz,« pripoveduje Miloš. »Postali smo potniki onega grozljivega vlaka, katerega ime je zvenelo tako preprosto: »šesti transport«. Bilo nas je 299 prisilnih potnikov. Seznam se je začel z Zdravkom Andrejejem, mariborskim trgovcem, in končeval z Nado in Svetozarjem Zei. V vlaku, ki je vozil po stranskih progah, so bili železničarji, rudarski uslužbenci, profesorji, knjigarji, inženirji, delavci, krojači, agronomi, učitelji, gostilničarji, peki. Pa tudi stari ljudje, otroci in ženske. Kar cele družine, po deset ljudi, je moralo zapustiti svoje domove in domovino ob groznih nemških vojakov.«

»Nemški stražarji nas niso izpustili z oči,« se spominja Lola Vastič. »Seveda so nas spremljali tudi v vlaku, ki je čez Bosno krenil proti Srbiji. Tisto malo hrane, kar smo je imeli s seboj, je brž pošlo. Najhuje je bilo z otroki. A še dobro se spominjam, da so prebivalci Užic, ko se je »šesti transport« ustavil, kljub prepovedi spravili v vagono kakšno skorjo kruha. Enolična vožnja se je nadaljevala. Bolj ko smo se oddaljevali od rodnega kraja, bolj nas je stiskalo pri srcu.«

»Le kam, zaboga, gremo? Še sama sem se čudila, kako sem zmogla toliko poguma, da sem to vprašala nemškega stražarja. Najprej se je zakrohotal, tako da mu je kar podrtaval debeli vrat, potlej pa zlobno odvrnil: »V srbski skupni grob!«

Ko se je transport 299 potnikov, izseljenec iz Dravske doline, naposled ustavil na mali železniški postaji Lazarevac, nas je presenetilo, koliko ljudi se je zbralo. »Le kaj bo z nami,« vsa si ves čas ponavljala z Milošem. Vaščani so stopili bliže, na obrazih smo zapazili smehljaj, njihove roke pa so izražale dobrodoščilo. Tako je jel strah plahneti in tudi nam so se lica nekolikanj zvedrila.«

»To je vaš dom«

»V spominu mi je ostal fižol, ki so ga skuhal v dveh velikih kotlih sredi trga v Lazarevcu, potem pa so ljudje iz odbora na kratko povedali: »Vaša skupina gre v Dudovico. Potovala sem,« se spominja Jolanda-Lola, kot da bi se včeraj zgodilo, »z vozom, v katerega so bile vprežene krave. S 13-mesečnim Mojco sem čakala v Dudovici, kdaj bo prišel Miloš, ki je moral z drugimi izseljenci pešačiti do vasi.«

Pred občino v Dudovici se je ustavila ciza. Z vozu je skočil Aleksandar Smiljanec, brez besed pobral ono boro prtljago, ki smo je imeli, in preprosto dejal: »Vi pojedite k nam.«

— Še dobro videl jih nisem. Mračilo se je že, pa je bilo treba pohiteti. Pred tem sem rekel materi, da prihajajo izseljenci iz Slovenije, se spominja 82-letni Aca. — Nič

druga ne sem rekel. Mati pa je, ne da bi razmišljala, dejala, pravzaprav mi je kar ukazala: »Pripelji eno družino k nam! In brž sem se s cizo odpravil v vas.«

»Vstopili smo v hišo našega gostitelja,« je posegel v besedo Miha Vastič, »in z ženo sva bila pošteno začudena, ko se je predstavilo 14 članov družine Smiljanec. Acova mati je sinu dejala: »Kaj si pripeljal samo tri?« Meni pa se je zdelo, da je še nas preveč. Dan ali dva smo živeli v nekakšni negotovosti in zadržanosti. Nama z ženo je bilo nekolikanj neprijetno kar naprej spraševati, ali lahko vzameva to ali ono, ali družini ne delava nadlego. Potem pa je stara babica pri kosilu dejala: »Poslušajta, otroka! Ti, Mišo in Lala vedita, da je to zdaj vajin dom, doma pa nikoli ne sprašuj, ali lahko kaj vzameš. Vse, kar je našega, je tudi vajino...« — Skoraj solze so me obile in te besede naše gostiteljice so se mi za vedno vtisnile v spomin. Zares smo si z družino delili vse: skromno mizo in tesen dom, saj nas je bilo v hiši kar sedemnajst.«

Vsega tega se dobro spominja tudi strček Aca. Pripoveduje nam, kako je hodil Miha skupaj z domačimi trgat grozdje, orat na njivo in okopavati. »Pahal se je še bolj kot mi, a želja, da bi si zaslužil svoj kos kruha, ga je peljala v Kraljevo, v tovarno letal. Pri slovesu smo mu zaželeli vse najboljše in ga spomnila, da so mu vrata pri nas vselej odprta.«

Miha nam je povedal, da bi se odhod v Kraljevo skoraj usodno končal. Samo sreča in naključje sta mu rešila življenje. Nekako se je izognil množičnemu streljanju kraljevskih rodoljubov. Skupaj z družino se je spet zatekel v Dudovico. Iz Kraljeva pa so ostali mnogi spomini, ki ne bodo nikoli zbledeli. Jolanda s ponosom pripoveduje o enem od dogodkov.

»Lakota me je prisilila, da sem hodila po vaseh. Nekega dne sem prišla v vas z nenavadnim imenom: Divlje Polje. »Mati, lačni smo, sem ogovorila staro. »Vem, otrok. Nič mi ni treba govoriti. Vzemi tale krompir in beži. Nemci bodo požgali vas.« Še istega dne so ognjeni zublji potrdili, da so bile starih besede resnične. Pozneje sem staro ženo srečala v Kraljevu. Zdej sama ni več ničesar imela, ne doma, ne hrane. Povabila sem jo k sebi, v najeto sobico.

Skupaj sva prigriznili pečeni krompir, ki mi ga je pred dnevi podarila. Staraka je ostala kar pri nas. Več mesece sva si delili posteljo. Bila mi je kot druga mati. Potem pa smo nekega večera pobegnili iz Kraljeva. Nikoli več nisem videla starke...«

Smiljanici so v Trbovljah kot doma, Vastiči pa v Dudovici

September 1978. Družina Ace Smiljanica se je spet v polnem številu zbrala za mizo. Vmes sta tudi Miloš in Jolanda Vastič, s katerima so si v botrini. »Do takih vseh je prišlo ob koncu vojne, ko se je slovenski ma izseljencema rodil sin. O imenu ni nihče razmišljal. Novorojenec je dobil ime Aleksander.«

Stari Aca pa je nedolgo tega šel za pričo na poroko Aleksandra Vastiča v Trbovljah.

Te vezi, ki so se spletle v najbolj bridkih dneh, niso nikoli popustile, temveč so se še okrepile. »Zame in moja otroka, Mojca in Aleksandra, sta dva doma: v Trbovljah in v Dudovici. V tej hiši nisem gostje. Teh vezi ni moč potrgati. Kalile so se v onih hudih dneh in nihče jih ne bi mogel z ničemer več razkleniti. Nemci so v Srbiji, samo da bi zasejali sovraštvo in nas učili, razširili govore, da smo mi izseljenci pravzaprav nemški vojuni. A široka duša srbskega kmeta in ljudstva je vedela, da smo ostali brez domovine in domov. Zato nam niso ponudili le zatočišča, temveč so nam podarili tudi toplino, ki nam je pomagala, da smo preživeli in da so vsi zlobni nemški načrti preprosto izjalovili,« vznemirjeno pripoveduje Miloš Vastič v domu Aleksandra Smiljanica, domu, ki je hkrati tudi njegov dom.

Obiski med Dudovico in Trbovljami so bili pogosti. Potem, ko je prvič pripeljal vlak »bratstva in enotnosti«, leta 1961. Mnogi nekdanji izseljenci, pa njihovi sorodniki in prijatelji so prišli v Srbijo, v Lazarevac in v vas Dudovico. Tiste dni so vaške hiše na novo prebile z apnom, gospodinje pa so napekle najboljših potic in kolače. Vsi so prišli pozdravit svoje goste. Vaščani iz Dudovice pa pripovedujejo, da so jih prav tako sprejeli v Sloveniji in da takega gostoljubja preprosto ne moreš nikoli pozabiti. Tako je, kadar se srečajo gostitve in prijatelji.

Da bi se te žive vezi nadaljevale iz roda v rod in da hkrati spomini na delo in prisilno izselitev v letih ne bi zatonili, so Miha in njegovi Dudovčani sklenili (in to tudi izpeljali), da poskrbijo za spominski park (več kot 600 drevesc so prinesli iz Slovenije), slikarsko kolonijo in stalno razstavo, vse pod imenom »bratstva in enotnosti v Dudovici. In tako je ta vas, ki z dvema krajevnima skupnostima vred šteje tisoč hiš in 6000 prebivalcev, prišla v zgodovino, ki se je pisala polna štiri desetletja.

Tako kot Dudovica premore še veliko krajev po Srbiji in Sloveniji na tisoče podobnih zgodb, takih, kot je zgodba o starem Aca in njegovi drugi družini iz Dravske doline, zgodba o prijateljstvu, ki se nenehno krepi, zgodba, iz katere se lahko mladi veliko nauče.

D. Dražič

Uresničevanje zakona o visokem šolstvu

Na univerzi: srečanje starega z novim

Za boljše medsebojno razumevanje in informiranost med izvajalci in porabniki dela visokih šol

V času, ko je razprava o uresničevanju zakona o visokem šolstvu zelo aktualna, želimo analizirati nekatere na univerzi izstopajoče vsebinske probleme, ob katerih se najbolj srečujeta »stara« in »nova«. Če bi hoteli pravilno oceniti, ali je bilo dovolj napravljenega za uresničevanje zakona o visokem šolstvu ali ne, bi morali poznati pogoje, v katerih smo novo uvajali in pa širše družbene dejavnike, od katerih je reforma univerze odvisna. Pri masovnem študiju na univerzi bi se morali samoupravljavci na široko ukvarjati z univerzo, tako kot se danes z osnovno šolo. Osnovno šolo je rodilo prejšnje stoletje, univerza pa postaja množična šola današnjega časa. Zato bi ji morali posvetiti še več pozornosti na pravnem, ekonomskem, samoupravnem sistemskem in organizacijskem področju.

V času, ko je bil sprejet nov Zakon o visokem šolstvu je bilo delo na univerzi skoraj v celoti posvečeno rednemu študiju. Tradicionalne oblike pedagoškega dela kot so: predavanja, seminarji in vaje so se na fakultetah odvijale izmenično za posamezne grupe študentov. Celotna organizacija študija je bila taka, kot smo jo bili doslej navajeni in jo že poznamo, zato je ne bi posebej opisovala, ker ni bila na posamezni univerzi bistveno drugačna kot na ostalih. Takšno je bilo stanje, ko smo začeli uresničevati nov Zakon o visokem šolstvu.

Izreden študij smo poznali na nekaterih družboslovnih vedah, zlasti tam, kjer je bilo že v rednem študiju malo aktivnih oblik pedagoškega dela, kot so razne vaje, praktikumi, laboratorijsko delo in podobno. Izredno so študirali predvsem na pravo, na nekaterih oddelkih filozofske fakultete, na fakulteti za sociologijo, novinarstvo in politične vede in delno na ekonomiji. Povsod drugod pa je bil izreden študij samo »časna izjema«, saj se je tu in tam pojavil le kak posameznik, pa še za tega je bilo vprašljivo, če bo končal.

Tako omejen izreden študij in zelo nizka uspešnost izrednih študentov so bili pogojeni tudi v individualnem študiju. Izreden študij ni bil grupen študij. Vsak izreden študent si je pomagal, kakor je vedel in znal predvsem z raznimi oblikami samozobraževanja. Z novim zakonom o visokem šolstvu smo dali izrednemu študiju novo kvaliteto, značilo smo ga nadomeščati s študijem ob delu.

Študij ob delu se razvija predvsem kot grupni študij; kot vidimo iz izkušenj zadnjih nekaj let se študij ob delu ne odvija več samo na področju tistih disciplin (predvsem družbenih in humanističnih ved), kjer je bil možen študij tudi za odrasle zaradi narave stroke in njenih ugodnih pogojev za študij. Za študij ob delu so se začela postopoma odpirati vrata na tistih strokah in disciplinah, kjer se je pokazal širši družbeni interes za usposabljanje strokovnjakov po tej poti.

Študij ob delu postaja zakonitost družbenih potreb in ne več reševanje individualnih usod. Za velik uspeh uveljavljanja Zakona o visokem šolstvu nedvoumno šteje mo študij ob delu na Elektrofakulteti in na Strojni fakulteti, kjer je ta oblika dela zrasla kot sodoben izraz slovenske industrije. Na elektrostrokih je zaenkrat možno opravljati v okviru študija ob delu prvo stopnjo, postopoma pa se bo študij ob delu na tej fakulteti razvil tudi na drugi stopnji. Na Strojni fakulteti pa je bil že doslej po tej poti ponujen kompleten študij strojništva.

Pomemben korak naprej pri ostalih fakultetah pa je redna tedenska skrb za študente ob delu in splošno uveljavljanje študija ob delu kot ene od rednih dejavnosti visokošolskih zavodov. V praksi članic univerze se je razvil nekaj vzporednih oblik dela s študenti ob delu. Zelo popularen postaja »kurzni model« študija ob delu. Študentje ob delu zaporedoma opravijo kurz predavanj posameznega predmeta, vmesno obdobje med enim in drugim kurzom pa skupno delajo izpit. Grupno polaganje pomeni, da v predvidenem roku opravi izpit iz snovi prejšnjega kurza večina študentov, dejansko pa polagajo individualno ali v pisni obliki, kakršen je pač predviden način polaganja. Grupni princip študija ob delu je torej ohranjen tudi pri preverjanju znanja in ne samo pri podajanju snovi. Pritisek grupe in dodatna stimulacija po doseganih rezultatih ugodno vplivajo na uspeh študija.

Drugi popularen model študija ob delu je konsultativni način dela. Učitelji vodijo posamezne skupine študentov v raznih krajših oblikah skupnih srečanj. Skupni sestanki pa nimajo toliko značaj podajanja snovi, ampak so za razreševanje problemov, na katere so študentje naleteli tekom študija določene literature, skript in učbenikov. Seveda je tak način možen samo na tistih disciplinah, ki so dobro preskrbljene z učbeniki, skriptami in drugimi pisnimi

gradivi potrebnimi za študij. Oba omenjena modela študija ob delu se zaenkrat prepletata, tako, da se za posamezne predmete uporabljajo različne poti do cilja, da bi študent imel čim bolj realne pogoje, po katerih bi dosegel ustrezno zahtevano znanje.

Razvoj študija ob delu je na ljubljanski univerzi navrgel nek specifičen problem, ki je pa povezan tudi z nekaterimi drugimi zahtevami novega Zakona o visokem šolstvu. Dolgoletna reelektivna politika naše univerze je bila usmerjena predvsem na znanstveno raziskovalno delo in strokovne publikacije delavcev univerze. Kar pomeni, da je nekdo promoviral v univerzitetnega učitelja predvsem (ali skoraj izključno) na osnovi svojih strokovnih ali pa znanstveno raziskovalnih objavljenih del. Pri tem je pedagoško delo odigralo nepomembno vlogo tudi pri učiteljih, ki so bili v reelektivni. Pri objavljenih delih napisani učbeniki niso bili enakovredno upoštevani kot ostala objavljena dela, ali pa jih sploh nismo priznali, saj ugotavljamo, da so jih iz svoje bibliografije nekateri avtorji celo izpuščali. Tako zapostavljanje pomena objavljenih učbenikov je odraz manjšega vpliva pedagoškega dela na izbor in reizbor fakultetnih učiteljev na sploh. Gledali smo le, kaj nam ta človek daje kot znanstvenik in strokovnjak, ne pa toliko kaj bila organizirana tako, da so si študentje

Res je, da se pisanje učbenikov ne more primerjati s strokovnimi in znanstveno raziskovalnimi deli, ker morajo biti učbeniki po svoji naravi in nalogi, ki naj jo v pedagoškem procesu opravijo, kompilacija raznih avtorjev, povzetek ostalih objavljenih del, biti morajo skratka reprezentativna slika stopnje razvoja določene discipline, kar pa ne predstavlja samo dotični profesor in njegova dela, zato je v učbenikih mnogo reprodukcije in manj lastnega ustvarjalnega dela. Iz te teze smo izhajali tudi v habilitacijski komisiji in pri njeni politiki za promoviranje delavcev univerze. Profesor je sicer svoja objavljena strokovna in znanstvena dela tudi uporabljal pri študiju, vendar to so bili za študente samo parcialni viri, oziroma pomožna literatura. Učbenik pa mora praviloma dati hrbenico celotnega znanja nekega predmeta.

Na osnovi opisanega se je nehote ustvarjala določena politika pri izdajanju visokošolskih učbenikov. Profesorji so se zelo otepli pisanja učbenikov, ker jim je to v glavnem jemalo čas in večina predmetov je bila organizirana tako, da so si študentje

morali snov sproti zapisovati na predavanjih, da so prišli do potrebne vsebine. Zaoznanje v izdajanju učbenikov, ki je bilo na naši univerzi očitno (medtem ko je bila na drugih nekaterih jugoslovanskih univerzah situacija ravno nasprotna, saj je bil pogoj za promocijo univerzitetnega učitelja napisan učbenik) je z uveljavljanjem Zakona o visokem šolstvu odjeknilo na področju študija ob delu pa tudi pri oblikovanju potrebnih študijskih načrtov in pri podrobnejšem planiranju in organizaciji visokošolske vzgoje in izobraževanja. Zato je v študiju ob delu zaenkrat dan velik poudarek na predavanjih. Ko bi imeli izpopolnjeno zbirko visokošolskih učbenikov, pa bi se nadaljeval razvoj študija v nove bolj sodobne oblike, pripravljali bi druga učila in medije, da bi tako dali študentom v primerne oblike tudi druga praktična znanja, spretnosti in navade, za katere pa so potrebne predvsem vaje in praktično delo.

Zaradi pomanjkanja visokošolskih učbenikov pa smo imeli doslej tudi slabšo kontrolo nad tem, kar se pri nas predava. Vsebinska študija je bila razvidna le iz naslovov posameznih predmetov. Tu in tam so profesorji izdali na nekaj straneh napisane teze za svoj predmet, kar pa ni povedalo mnogo več kot naslov sam ne študentom, ne tistim, ki bi želeli naprej razvijati vsebino visokošolskega študija in uvajati zakon o visokem šolstvu.

Z načeto razpravo se ustavimo še pri naslednjem posegu, ki ga je za univerzo prinesel nov Zakon o šolstvu, ki predvideva, da se na visokem šolstvu poenoti in razvije programiranje in razpored študijske snovi za posamezne predmete in za celotno študijsko smer tako, da nam na koncu da določen profil strokovnjaka.

Neenapisano pravilo, ki je pri sestavljanju predmetnikov in učnih načrtov (če sploh lahko govorimo, da je univerza imela učni ali študijski načrt, saj je imela v glavnem le predmetnik) veljalo, je bilo dimenzioniranje snovi glede na razpoložljive profesorje in posebne strokovnjake. Če smo imeli dobrega znanstvenika ali dva za politično ekonomijo, za statiko visokih gradenj, ali mednarodno pravo, potem so študentje včasih poslušali ta predmet predimenzionirano, v večjem obsegu kot bi opravičil končni vzgojno-izobraževalni smoter: usposobiti takega in takega strokovnjaka. V predmetniku visokošolskega študija so bili sicer običajno vsaj najnujnejši predmeti, vendar je bilo razmerje med njimi že vprašljivo. Večji poudarek je bil dan posameznim predmetom glede na profesorja — znanstvenika in dejstvo, da je določena disciplina na univerzi razvita ali pa nasprotno. Programi so bili preveč krojeni po profesorjih in premalo glede na končni profil diplomanta. Tako stanje se je vleklo še iz časov, ko so na univerzi študirali le maloštevilni ljudje in je bil precejšen del študija odvisen od individualnega dela študenti. Profesorji so se maloštevilnim študentom lahko drugače posvečali kot pa danes v času masovnega študija na univerzi, dajali so jim marsikaj več, kot je bilo samo formalno predvideno, odvisno od tega, koliko je bil študent glede na svoje interese, delavnost in sposobnost pripravljen sprejemati.

Pri masovnih oblikah študija ne more več našega dela poglobljati skrb profesorjev samo za posameznega študenta, ker zato niso več dani pogoji. Delo profesorjev, celotno znanstveno raziskovalno in pedagoško delo na posameznih fakultetah dimenzionirano profil diplomanta, ki naj ga ta študij usposobi. Ta slika diplomanta pa je

Pri praktičnem delu (foto Miško Kranjec)

splošna in povprečna in mora biti taka zajeta tudi v predmetniku študija in študijskem načrtu. Študijski program postane obveznost za vse študente, vsebovati mora vse potrebno znanje za poznejše uspešno vključevanje v združeno delo.

Prehajanje od posebej individualno pripravljanih študijskih programov, velikokrat prirojenih pod vplivom raznih subjektivnih faktorjev (izredno marljivo in poštvalnost profesorja, agresivnost posameznega profesorja v odnosu do ostalih kolegov, trenutno aktivno ali pa zanemarjeno znanstveno delo v določeni stroki, vzdrževanje dobrih kolegalnih odnosov med učitelji, osebna kompenzacija posameznega učitelja v predimenzioniranem poudarjanju svoje stroke, razne druge osebne značilnosti učiteljev itd.) na splošno shemo vsebine visokošolskega študija pomeni velik kvalitativni premik. Težko bi rekli, da smo kaj takega danes že dosegli, vendar je premik iz prejšnje v novo kvaliteto precej viden. Nikakor ne kaže zanikati posebnih kvalitit, ki jih je imel dosedanji študij, odgovarjal je času, v katerem je nastajal, predvsem pa je bil prilagojen strogo selekcioniranemu majhnemu številu študentov in kraju in času v katerem je nastajal. Z razvojem pa je na-

stala potreba po formalno bolj izdelanem visokošolskem študiju, ker samo na tej obliki dela lahko sloni masoven visokošolski študij, s katerim se morajo spoprijeti vse dežele. Istočasno pa se tudi znanstveno raziskovalno delo hitro širi in profesor-znanstvenik nima več tako izjemnega družbenega položaja kot ga je imel včasih. Znanstveno delo se seli izven univerze na ostala področja združenega dela, da bi bilo z njim tako čim bolj povezano in prepletano tako v črpanju tem za nove raziskave kot tudi v prenašanju rezultatov raziskav v čimširšo prakso.

Podrobnejša opredelitev vseh profilov, ki jih univerza usposablja, ponovno sestavljanje in popraviljanje predmetnikov visokošolskega študija, še bolj pa izdelovanje študijskih načrtov za posamezne predmete temelji ogromno časa. To ni cilj, ki bi ga lahko čez noč dosegli, ker če mislimo, da bi se dalo kaj na hitro doseči potem smo Zakon o visokem šolstvu pa tudi celotno reformo usmerjenega izobraževanja napačno razumeli in preveč pavšalno zastavili.

Ana Krajnc
Konec prihodnje

Vloga in mesto inovacij

Izumi niso nikoli sami sebi namen, marveč so le sredstva

Predmet nakupa in prodaje pa so le tedaj, če so zavarovani s patenti

Naš prvi zakon s področja varovanja izumov v novem družbenem sistemu je bil uveljavljen 1. decembra 1948 kot »zakon o iznajdbah in tehničnih izpopolnitvah«, ki je v glavnem povzel načela in vsebino takrat veljavne sovjetske uredbe iz l. 1941, toda že v uvodu z močnim poudarkom, »zato, da se omogoči vsestranska iznajditeljska dejavnost ljudi v naši državi, ... povsod, kjer se dela v naši gospodarstveni in ob upoštevanju zagotovitev »mednarodnega sodelovanja pri iznajdbah za tehnični, materialni in kulturni napredek vseh narodov.«

Izumiteljsko spričevalo smo kmalu opustili

Zakon iz konca l. 1948 nikoli ni mogel zaživeti, saj je bil komaj poltrudno leto po njegovi uveljavitvi (koniec junija 1950) sprejet zakon o markskih svetih in je inavguriral začetek naše družbene preobrazbe v smeri samoupravnega socializma. Če je eno od bistev državnega ali administrativnega socializma popolna iniciativa države pri razvoju proizvodnih sil in celo pri cirkulaciji, potem je uvedba samoupravljanja revolucionarni preskok v tem, da je iniciativa prešla iz rok države v roke združenega dela.

Povsem jasno je, da izumiteljsko spričevalo, kot instrument državnega usmerjanja proizvodnih sil, v novih pogojih ni imelo nobenega pomena več. To se je tudi neutegoma izkazalo. Brez kakršnih koli teoretičnih razpravljanj, sicer pa celo ob formalni veljavnosti zakona iz l. 1948, smo opustili izumiteljsko spričevalo in prešli na sistem patentov. To se je zgodilo s tem, da je bila že l. 1953 z neko uredbo dotaknata »uprava za iznajdbe« v sestavi državnih planskih organov, preimenovana v upravo za patente, od l. 1965 dalje pa se imenuje vse do danes »Zvezni zavod za patente«. Važnejša od imenovanja upravnih organov je seveda ekonomska in družbena struktura patenta, ki jo je prvič podčrtala uredba o upravljanju osnovnih sredstev gospodarskih organizacij iz l. 1953, ki je izšla hkrati s celotno vrsto uredb, izdanih na osnovi ustavnega zakona iz začetka istega leta, in ki so v svoji celoti inavgurirali ne

samo temelje samoupravnega mehanizma, temveč s tem hkrati tudi tržni sistem gospodarstva v naši državi. Ta uredba je namreč našla posamezne kategorije osnovnih sredstev in (v 3. členu) med nje izrecno uvrstila tudi »patente in licence«. Isto načelo je prevzel poznejše zakon o sredstvih gospodarskih organizacij, ki je že oblikoval načela, ki jih srečujemo tudi v zakonu o združenih sredstvih. V enem od svojih členov je zakon o sredstvih iz l. 1957 (s poznejšimi dopolnitvami in spremembami) formaliral osnovna sredstva gospodarskih organizacij, ki so sestavljena »iz stvari in pravic, ki tvorijo osnovna sredstva, ter denarnih sredstev, ki so namenjena za njihov nakup«. Med te pravice ta zakon izrecno šteje tudi patente in licence.

Da se nam miselna nit ne bi utrgala, že tu navajam vsebino 227. člena zakona o združenem delu, po katerem so »produktivna sredstva in druga delovna sredstva po tem zakonu stvari, materialne pravice in denarna sredstva, ki jih delavci v temeljni in drugih organizacijah združenega dela ... uporabljajo pri delu in ki jih kot proizvod združenega dela in v združenem delu ustvarjeni dohodek pridobijo s tem delom in poslovanjem.« V naslednjem členu se materialne pravice, »ki so pogoj za delo in poslovanje in če se njihova vrednost nadomešča iz ustvarjenih prihodkov v obliki amortizacije«, uvrščajo med osnovna sredstva. Pri tem je vredno pripombe, da je izraz »materialne pravice«, neprimerno boljši od omembe zgolj patentov in licenc v prejšnjih zakonih, ker zajema

majo širše in obsegajo ne samo patente in licence, temveč tudi blagovne in storitvene znamke, oblikovne inovacije v obliki pravnega varstva industrijskih vzorcev in modelov, kar je izredno pomembno npr. za pohištvno industrijo in seveda za tekstilno, med materialna sredstva pa je treba šteti seveda tudi avtorske, založniške ter njim sorodne pravice.

Potrjena teoretična stališča

V pogojih in razmahu samoupravnega sistema so se morale tudi te kategorije pojavljati kot tržne kategorije in zato ni čudno, da slonijo na koncepciji, ki jo štejemo osebno za genialno: da se samoupravljanje v gospodarstvu kot izraz uveljavljanja iniciative združenega dela oživi samo v tržnem mehanizmu. Zato ni odveč, da vključim v ta razmišljanja značaj in vlogo trga, kot ga opredeljuje program Zveze komunistov Jugoslavije in ki se takole glasi:

»Na sedanji stopnji razvoja materialnih sil delujejo tudi v gospodarskem sistemu Jugoslavije zakoni blagovne proizvodnje. Dokler je blagovna proizvodnja objektivno pogojena, dotlej neupoštevanje zakona vrednosti trga ne krepi, ampak naravnost slabi socialistične elemente v gospodarstvu, hromi iniciativo posameznika in podjetja, zavira razvoj proizvodnih sil ...«

»V tem smislu mora biti takšen, relativno svobodni in hkrati kontrolirani trg eden od

instrumentov družbenega plana in ekonomske politike.

Spodbujajoče iniciativo vseh nosilcev gospodarskih aktivnosti, vpliva takšen trg pozitivno na krepitev proizvodnje, na njeno strukturo, posebno pa spodbuja razvoj proizvodnih sil.« (Program Zveze komunistov Jugoslavije, Cankarjeva založba v Ljubljani, 1958, str. 154, 155.)

Ta teoretična stališča so dobila svojo zadnjo potrditev in jih hkrati pretvorila v ustavno kategorijo v veljavni zvezi stvari, ki priznava delovanje »tržnih zakonitosti« ob družbenem usmerjanju gospodarskega in družbenega razvoja, s tem pa priznava trg kot ustavni okvir družbene menjave dela, blaga in storitev. Zlasti pa iz ustave ponovno poudarjamo v njenem uvodu (III) poudarjeno načelo neodtujljive pravice delavcev, »da pri delu z družbenimi sredstvi odločajo o svojem delu, pogojih za delo in o rezultatih svojega dela«. Tu naj še ponovno pribijem, da je patent edina sploh možna oblika pravice, razpolagati z izumom.

Zgrešena koncepcija

V luči tega kratko predočenega razvoja jugoslovanske zakonodaje je seveda razumljivo, da ni bilo mogoče ostati pri zakonu iz l. 1948, zaradi česar je bil l. 1960 sprejet še sedaj veljavni zakon o patentih in tehničnih izboljšavah, pri katerem sem osebno sodeloval v najožji redakcijski skupini. Ta zakon je docela ustrezen in še danes ustreza osnovni koncepciji varstva tehničnih dosežkov v obliki izumov, dasi je seveda potreben prilagoditve novim razvojnim stopnjam in tudi zadnjim tendencam mednarodnega režima izumov. V bistvu patentne pravice se ne bi smelo menjati ničesar, večje pozornosti bi moral biti v novem zakonu deležen tisti del, ki se nanaša na izume, ki so ustvarjeni v delovnem razmerju, in zlasti na poglavje o tehničnih izboljšavah, to se pravi tistih inovacijskih kategorijah, ki nastajajo neposredno pri delovnem procesu.

Ob vsej nevzdržnosti koncepcije osnutka zveznega zakona za patente je na koncu potrebno omeniti, da osnutek ne upošteva in ni uglasen z našo zakonodajo na drugih področjih. Ne samo da je letos sprejeti avtorski zakon odrazil vse značilnosti in vso vsebino izključnosti avtorskih pravic, moram posebej opozoriti predvsem na letos maja sprejeti zakon o obligacijskih ra-

zmerjih, ki ima posebno poglavje o licencah, po katerem (686. člen) se dajalec licence zavezuje, da bo pridobitelju licence »v celoti ali delno odstopil pravico izkoriščanja izuma, tehničnega znanja in izkušenj, znamke, vzorca ali modela, ta pa se zavezuje, da mu bo dal za to določeno izkoriščala izum, ki naj bi bil »zaščiten« za drugega, pri vsakem patentu, pa naj bo ta v rokah OZD, posameznika ali tujca, pa nosilec te dvomljive nima pravice ne sme omejevati prodaje patentiranih predmetov dela, blaga in storitev. Zlasti pa iz ustave ponovno poudarjamo v njenem uvodu (III) poudarjeno načelo neodtujljive pravice delavcev, »da pri delu z družbenimi sredstvi odločajo o svojem delu, pogojih za delo in o rezultatih svojega dela«. Tu naj še ponovno pribijem, da je patent edina sploh možna oblika pravice, razpolagati z izumom.

Če na kratko strnemo vsa ta razmišljanja, lahko ugotovimo, da koncepcija nove pravne ureditve izumov (o njihovi »zaščiti« je res težko govoriti) v obliki, kot jo predlaga zvezni zavod za patente, očitno nasprotuje vsem načelom samoupravljanja in zlasti

1. krši ustavno načelo neodtujljive pravice delavcev, da odločajo o rezultatih svojega dela;
2. krši ustavno načelo svobodne menjave dosežkov dela in s tem
3. krši ustavno načelo tržnih zakonitosti v našem gospodarskem sistemu.

Da bi bile stvari do kraja jasne, pustimo za trenutek razmišljanja o zakonodaji in njenih načelih ter se zaustavimo ob tem, da predložimo izum kot delo v vseh njegovih razsežnostih, vse do njegovega značaja kot minulega dela.

Ali je izum delo?

Brez ovinkov je treba priznati, da je vprašanje vsaj nenavadno, če že ni odveč. Vendar pa si ga moramo zastaviti in dati naj obširnejši odgovor, da bi bilo docela jasno, da ni nikjer razvidno, da bi morala za izum kot rezultat dela veljati drugačna merila in načela, kot jih naša ustava in zakon o združenem delu uveljavljata kot nosilna za

